A black and white photograph of a man in a white button-down shirt and a young boy. The man is in the foreground, looking slightly to the right with a serious expression. He has a pair of binoculars hanging from his neck. The boy is in the lower right corner, looking towards the right. The background is a plain, light-colored wall.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΙΑΦΚΟΣ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

Σε πρώτο πλάνο

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Μιχάλης Κακογιάννης – Σε πρώτο πλάνο**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Χρήστος Σιάφκος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Χρυσούλα Τσιρούκη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ηλίας Μασούρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ηλιόπουλος Θ. – Ροδόπουλος Π. Ο.Ε.

© Χρήστος Σιάφκος, 2009
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2009

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2009, 2.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-453-646-7

Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΙΑΦΚΟΣ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

Σε πρώτο πλάνο

Περιεχόμενα

Πρόλογος	9
Μέρος πρώτο	
Ες γην εναλίαν Κύπρον	15
Σπουδές μέσω βομβαρδισμών	33
Ατύχημα πάνω από το Αιγαίο	47
Ανεβαίνοντας στο σανίδι	55
Η μεγάλη απόφαση	67
Δε γνώριζα ούτε το φακό	71
Ο μύθος της Στέλλας	81
Μια «ανούσια» ταινία	93
«Το νέο πρόσωπο της τραγωδίας»	99
Μνήμες εφηβείας	107
Εγώ και η υποκόμηση	111
Το πάθος ταιριάζει στην Ηλέκτρα	121
Οι Κρητικοί, οι κριτικοί και ο Ζορμπάς	135
Μέρος δεύτερο	
Χρόνια αυτοεξορίας	159
Γυναίκες που σπαράζουν	181
Μέρος τρίτο	
Μια σύγχρονη τραγωδία	199
Ήταν η Μαργαρίτα μου	207
Από το σχολείο στο πλατό	211
Καλύτερα στη Νέα Υόρκη	217
Γλυκιά πατρίδα	231
Ταλαντούχα και με χιούμορ	237
Όταν το κάδρο πήζει	243
Μια σόρατη μελαγχολία	249
«Δεν εννοούσα να το βάλω κάτω»	261
Σενάρια που δε γέννησαν εικόνες	267
Έλαμψε η Ακρόπολη	271
Βιώνοντας τις απώλειες	275
Μια νέα αρχή	283
Εργογραφία	291
Βραβεία – Διακρίσεις	293
Τιμητικές διακρίσεις	297

*Διδάσκοντας το ρόλο της Ανδρομάχης στη Βανέσα Ρενγκρέιβ
στις κινηματογραφικές Τρωάδες.*

Πρόλογος

Εκανα την πρώτη μου συνέντευξη με τον Μιχάλη Κακογιάννη το 1990, με αφορμή το *Ναν*, μια παράσταση που θα σκηνοθετούσε τότε για την Κάτια Δανδουλάκη.

Πάνω από μία δεκαετία αργότερα, το 2003, τον είδα πάλι διά ζώσης στο δείπνο που παρέθεσε για τους Φίλους της Αθήνας, για όλους εκείνους δηλαδή που προσέφεραν ώστε να φωτιστεί όπως επιτέλους έπρεπε η Ακρόπολη.

Η τρίτη φορά που υπήρξε καθοριστική εντέλει ήταν φέτος, το 2009, όταν με τον Γιώργο και την Ηρώ Σγουράκη του προτείναμε την κινηματογράφηση ενός *Μονογράμματος* για την ΕΡΤ.

Είχα ήδη στο ενεργητικό μου τη συγγραφή μιας βιογραφίας, αυτής του σκηνογράφου Τάσου Ζωγράφου, και δεν ήταν στις προθέσεις μου, δε φανταζόμουν πως θα έγραφα ακόμα μία. Και όμως...

Αίφνης, συναντώντας τα μάτια αυτού του άντρα, ή μάλλον αυτού του αιώνιου εφήβου, κάθε άλλο παρά σκιασμένα από το γήρας, γοπητεύτηκα, όχι από την ιστορία του, δεδομένη άλλωστε, αλλά από το πάθος του για ζωή κι ακόμα από την καλή γενιά του.

Ο Κακογιάννης εκπροσωπεί τους ελάχιστους που απέμειναν να μας θυμίζουν τον ευγενικό ελληνισμό, μια οικογένεια όπως εκείνες της Εγγύς Ανατολής, των Μπενάκη ή των Τσοσίτσα.

Ο «αρραβώνας» μας ξεκίνησε όπως όλοι, διερευνητικά. Τον αποκαλούσα «κύριε Κακογιάννη» κι αυτός ξερά «Σιάφκο», κάτι που συνεχίζει να κάνει, νομίζω με έναν ηδύ τόνο στη φωνή του. Τώρα πια τον προσφωνώ με το μικρό του όνομα και πότε πότε «Μιχαλάκη», ή «κουμπάρε μου», όπως συνηθίζεται στην Κύπρο.

Σ' αυτό τον πρόλογο δε θέλω να πω τα τετριμμένα, το πόσο σημαντικός

σκηνοθέτης είναι, ή τα περί του πάθους του για τον ελληνισμό, κι ακόμα ότι του χρωστάμε, όσοι «τη γλώσσα μάς έδωσαν ελληνική». Είναι διάφανα όλα αυτά στο κείμενο που ακολουθεί.

Αντιθέτως, θέλω να γράψω για τις πολύτιμες στιγμές που τον άκουσα να τραγουδάει ό,τι και στο ρεσιτάλ του στο Λονδίνο, στις αρχές της δεκαετίας του '40, ή για το ότι τον είδα να δακρύζει όταν μιλούσε για την εισβολή των Τούρκων στο νησί του. Κι ακόμα για το πώς κόρωνε όταν θυμόταν ή, μάλλον, ζούσε σκηνές από γυρίσματα των ταινιών του, όταν μιλούσε για εντάσεις με τον Κουίν ή τη Λαμπέτη. Ή κι ακόμα όταν τους μιμούνταν τέλεια, κάνοντάς με, θέλοντας και μη, να ξεκαρδίζομαι στα γέλια.

Αυτά είναι που μ' αρέσει να ανακαλώ συνέχεια από τον Κακογιάννη, κι ακόμα την εξαιρετική φιλοξενία του που επιβάλλουν όχι επίπλαστοι καλοί τρόποι αλλά η ίδια η ανατροφή του.

Στη διάρκεια τεσσάρων μηνών είπαμε πολλά, αφού ο «αρραβώνας» έγινε λίγο «γάμος», κάποια από τα οποία δε γράφονται, διότι το αιτούμενο από έναν άνθρωπο που προστάτευε με νύχια και με δόντια πάντα την ιδιωτική ζωή του δεν είναι το σκάνδαλο που θα φέρει την αναγνωσιμότητα αλλά το να διαβάσουν αυτό το βιβλίο όσοι στ' αλήθεια νοιάζονται για τη ζωή του στην τέχνη και στον κόσμο.

Λεμεσός, Παρίσι, Λονδίνο, Αθήνα, Νέα Υόρκη, κι ύστερα άλλες πόλεις, ποτέ για διασκέδαση αλλά μόνο για δουλειά, ώρες ατελείωτες σε αεροπλάνα, ώρες ατελείωτες στην προετοιμασία, τη διδασκαλία των ηθοποιών, στο πλατό ή το σανίδι, ατελείωτες ώρες στο μοντάζ.

«Δεν έκανα», μου είπε κάποια στιγμή, «όλες τις ταινίες που ονειρεύτηκα».

Πότε και πώς άραγε θα μπορούσε να τις κάνει;

Ξόδεψε τη ζωή του, ξοδεύτηκε ψυχή και σώμα. Για «ένα πουκάμισο αδειανό, για μια Ελένη»; Ε, όχι δα! Μας έκανε συγγενείς, τους Έλληνες που ξεχνάμε, με την Ελένη και την Ηλέκτρα, την Ιφιγένεια και την Εκάβη, με την Αγαθή και την Ανδρομάχη και την Κλυταιμνήστρα. Με την Κασσάνδρα. Μας ένωσε με τη ρίζα της Ιστορίας μας. Τη φώτισε. Έγινε ο πατέρας της διασημότερης Ελληνίδας, της Στέλλας, και του διασημότερου Έλληνα, του Ζορμπά. Και κινηματογράφησε όπως κανένας άλλος τις τρεις ηρωίδες όλων μας: την Έλλη Λαμπέτη, τη Μελίνα Μερκούρη και την Ειρήνη Παπά.

Θα πείτε «πολλοί οι έπαινοι για έναν δικό σου πια άνθρωπο» και στο τέλος τέλος δεν κάνεις παρά ό,τι συχνότατα και άλλοι βιογράφοι έκαναν: ένα

λιβανωτό. Ελάτε όμως που ο Μιχάλης Κακογιάννης είναι ο «δικός μας άνθρωπος». Αυτός που ταχυδρόμησε τον ελληνισμό στα μήκη και στα πλάτη. Αυτός που ανάγκασε την υφήλιο να πληρώσει το γραμματόσημο ως εισιτήριο στον κινηματογράφο.

Επανερχομαι στην περιπέτεια των τεσσάρων μηνών· είχα συμμάχους την Ξένια Καλδάρα, «συγγενή» μου από «απροσμέτρητων» που μοχθεί για το ίδρυμα στο όνομα του Κακογιάννη, τη γραμματέα του, Έμιλι Μπράουν, που ίδρωσε προκειμένου να σκανάρει τον φωτογραφικό όγκο και να βοηθήσει στο αρχαικό υλικό, τις αδελφές του σκηνοθέτη, Γιαννούλα Γουέικφιλντ και Στέλλα Σουλιώτη, και βέβαια την Ελένη Κυπριώτη, που μαγνητοσκοπούσε τις συναντήσεις μας για το Ίδρυμα Κακογιάννη και η οποία, θέλοντας και μη, μπήκε στο παιχνίδι των ερωτήσεων, συμβάλλοντας συχνότατα στο τελικό αποτέλεσμα. Στην Ελένη, εκτός από ένα «ευχαριστώ», οφείλω και μια συγγνώμη όταν σκέφτομαι πώς αντέδρασα την πρώτη φορά που τόλμησε να κάνει μια ερώτηση. Ήταν όμως ακόμα η εποχή του «αρραβώνα» και υπήρχε άγχος.

Τέλος, ένα μεγάλο «ευχαριστώ» οφείλω στους δεκάδες συναδέλφους μου, πάνω στον οποίων τα άρθρα και τις συνεντεύξεις έσκυψα. Σ' αυτούς χρωστάω το πολύτιμο υλικό που «έντυσε» τις μνήμες του Μιχάλη Κακογιάννη.

Και κάτι ακόμα· δε γράφεται βιβλίο σε τέσσερις μήνες. Αυτό, ωστόσο, γράφτηκε. Για να προλάβουμε τα εγκαίνια του ιδρύματος. Δεν ξέρω πώς, αλλά συνέβη. Ίσως γιατί, αν ο δημοσιογράφος αγαπά το θέμα του, εμπλέκεται και σπάνια κοιμάται. Ως ανταμοιβή του, όμως, ζει.

Πολυλογία; Όντως. Γι' αυτό κλείνω. Κύριε Κακογιάννη, ή μάλλον Μιχάλη μου, ήταν καλά και θα είναι για όσο καιρό μάς μένει ακόμα. Ο δικός σου, εύχομαι πολύς...

Απρίλιος – Αύγουστος 2009

Χρήστος Σιάφκος

Μέρος πρώτο

Τρία χαριτωμένα αδελφάκια: ο Μιχάλης, η Γιαννούλα και η Στέλλα.

Ες γην εναλίαν Κύπρον

Γεννήθηκα «ες γην εναλίαν Κύπρον» και έζησα τη ζωή μου ως πλάνητας στις πρωτεύουσες του κόσμου με προίκα και εφόδιο την ελληνικότητα που έφερα μέσα μου, αρετή όντως.

Η μοίρα μου, προδιαγεγραμμένη από νωρίς, ήταν να γίνω δικηγόρος, προκειμένου να συντηρήσω την πατρική παράδοση, πλην όμως εγώ από το ίδιο ενωρίς έγραφα μονόπρακτα που σκηνοθετούσα παιδεύοντας τις αδελφές μου, τις οποίες υποχρέωνα να συμμετέχουν στις αυτοσχέδιες παραστάσεις μου.

Η Κύπρος τότε ήταν αποικία του βρετανικού στέμματος, κάτι που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη ζωή μου, διότι πηγαίνοντας να σπουδάσω νομικά στην Αγγλία, ως γιος αστών, λυτρώθηκα εντέλει, αφού ο δεύτερος μεγάλος πόλεμος έκοψε επί χρόνια τις γέφυρες με το νησί. Έτσι, αποδίδοντας τα του Καίσαρος τω Καίσαρι, πήρα αφενός το πτυχίο μου, που ανάρτησε ο πατέρας μου στο γραφείο του, και μπόρεσα αφετέρου να βάλω τις ρίζες γι' αυτό που ήθελα να γίνω στη συνέχεια. Κι αυτό που ήθελα να γίνω ήταν καλλιτέχνης ηθοποιός, κάτι που πέτυχα και οριστικά με οδήγησε στη σκηνοθεσία.

Στην τέχνη μου διάλεξα να συνδιαλαγώ με το ανέφικτο, το οποίο έκανα επικτό, να συνδυάσω δηλαδή, έστω και άθελά μου, ευθύς εξαρχής την ποιότητα με την εμπορικότητα. Κινηματογράφησα την τραγωδία, που έκοψε πολλά εισιτήρια, ανέβασα Σαίξπηρ, Τσέχοφ και όπερες με το ίδιο αποτέλεσμα, συνεργάστηκα με τον αφρό των ηθοποιών στην Ελλάδα και αλλού. Δεν πρόδωσα το σανίδι ή το πλατό και ανταμείφθηκα.

Έζησα καλή ζωή, ασχέτως αν ποτέ δεν έκανα οικογένεια. Αγάπησα πλάσματα που με μεγαλύτερη παραφορά αγάπησαν εμένα, έσπασα συχνά τις ερωτικές συμβάσεις, που η τρέχουσα ηθική επέβαλλε. Αγάπησα πολύ περισσότερο ωστόσο τη δουλειά μου.

Η μητέρα του σκηνοθέτη στο πιάνο. Όρθιος ο πατέρας της, Γιώργος Ευθύβολος.

Οι γονείς του Μιχάλη Κακογιάννη, Παναγιώτης και Αγγελική.

Στη δύση του βίου μου υπαγορεύω τη βιογραφία μου – ναι, ομολογώ και για την υστεροφημία μου, αλλά και γιατί μπορεί να βγει κάτι καλό, ένα δίδαγμα που αφορά την τέχνη και τους ανθρώπους της.

Κι έτσι, για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, γεννήθηκα στη Λεμεσό στις 11 Ιουνίου 1922. Ο πατέρας μου λεγόταν Παναγιώτης και η μητέρα μου Αγγελική. Ήμουν το δεύτερο παιδί τους. Πριν από εμένα γεννήθηκε η Στέλλα, μετέπειτα Σουλιώτη. Η Γιαννούλα, μετέπειτα Γουέικφιλντ, και ο Γιώργος, που τον φωνάζαμε καϊδευτικά «Γώγο», και είναι ο μόνος από τους τέσσερις μας που έχει αποδημήσει, ήταν τα δυο μικρότερα αδέρφια μας.

Ζούσαμε τότε στον πάνω όροφο μιας διπλοκατοικίας. Μέναμε συνέχεια σε νοικιασμένα σπίτια, ώσπου επέστρεψα από την Αγγλία δικηγόρος με δίπλωμα και τότε χτίσαμε το μεγάλο οικογενειακό σπίτι στου οποίου τα σχέδια συνέβαλα κι εγώ.

Ο πατέρας δε συμμετείχε πολύ στα οικογενειακά. Η μητέρα ήταν μια αγκαλιά για όλους. Ήταν όμως και κοσμική, της άρεσαν οι έξοδοι, αλλά μας βόλευε επειδή στο σπίτι υπήρχαν πάντα δυο υπηρέτριες.

Ο πατέρας κέρδιζε αλλά ήταν σπάταλοι, τα ξόδευαν όλα. Έβγαιναν συχνά τα βράδια και το καλοκαίρι πηγαίναμε πάντα για διακοπές στις Πλάτρες, σε νοικιασμένο σπίτι ή σε ξενοδοχεία, ειδικότερα στο *Μόντε Κάρλο*, που κάπκε ατυχώς.

Ήταν τότε αυτό το θέρετρο διάχυτο γοητείας και εξωτισμού, διότι έρχονταν και πολλοί ξένοι. Εγώ έτρεχα πίσω από τις ωραίες κυρίες, κι αυτές με συμπαθούσαν και με έπαιρναν συχνά μαζί τους στη βόλτα.

Εκείνη την εποχή, τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα, γίνονταν τα βράδια χοροί με επίσημο ένδυμα. Οι άντρες φορούσαν υποχρεωτικά σμόκιν και οι τουαλέτες των κυριών ήταν συνήθως αγορασμένες από το Παρίσι και μ' αυτές ανταγωνίζονταν ποια θα εκπλήξει πιο ευχάριστα. Ως άρωμα κυριαρχούσε το Chanel No 5.

Μου έραψαν το πρώτο μου σμόκιν όταν ήμουν δεκατεσσάρων χρόνων και το φορούσα συμμετέχοντας στα απογευματινά χορευτικά τσάγια, γαλλιστί «*thé dansant*». Χορεύαμε συνήθως ταγκό. Ήμουν καλός, αλλά ένα φίλος μου, ο Νίκος, επιδειξίας ομορφονιός, ήταν καλύτερός μου, έπαιρνε τα πρώτα βραβεία, μ' έκανε έξω φρενών και έριχνα το φταίξιμο στις ντάμες μου, ότι δε με υποστήριζαν όσο έπρεπε.

Βλέπετε, κάποιες από τις συνομήλικές μας ήταν καλές χορεύτριες, που πά-

να εξασφάλιζε αυτός, ειδικά μια ανάμεσά τους, η Βεατρίκη, που χόρευε όμως και με τους δυο μας. Θυμάμαι ακόμα μέχρι τώρα πόσο ευχάριστο ήταν να την αγκαλιάζω, πόσο ωραία λικνιζόταν. Γινόμαστε ένα σώμα.

Ως παιδιά δε στερηθήκαμε ποτέ τίποτα. Ξέραμε, βεβαίως, πως υπήρχαν άλλοι οι οποίοι ήταν πολύ πλουσιότεροι από εμάς, που ενδεχομένως όμως δε ζούσαν τόσο όμορφα.

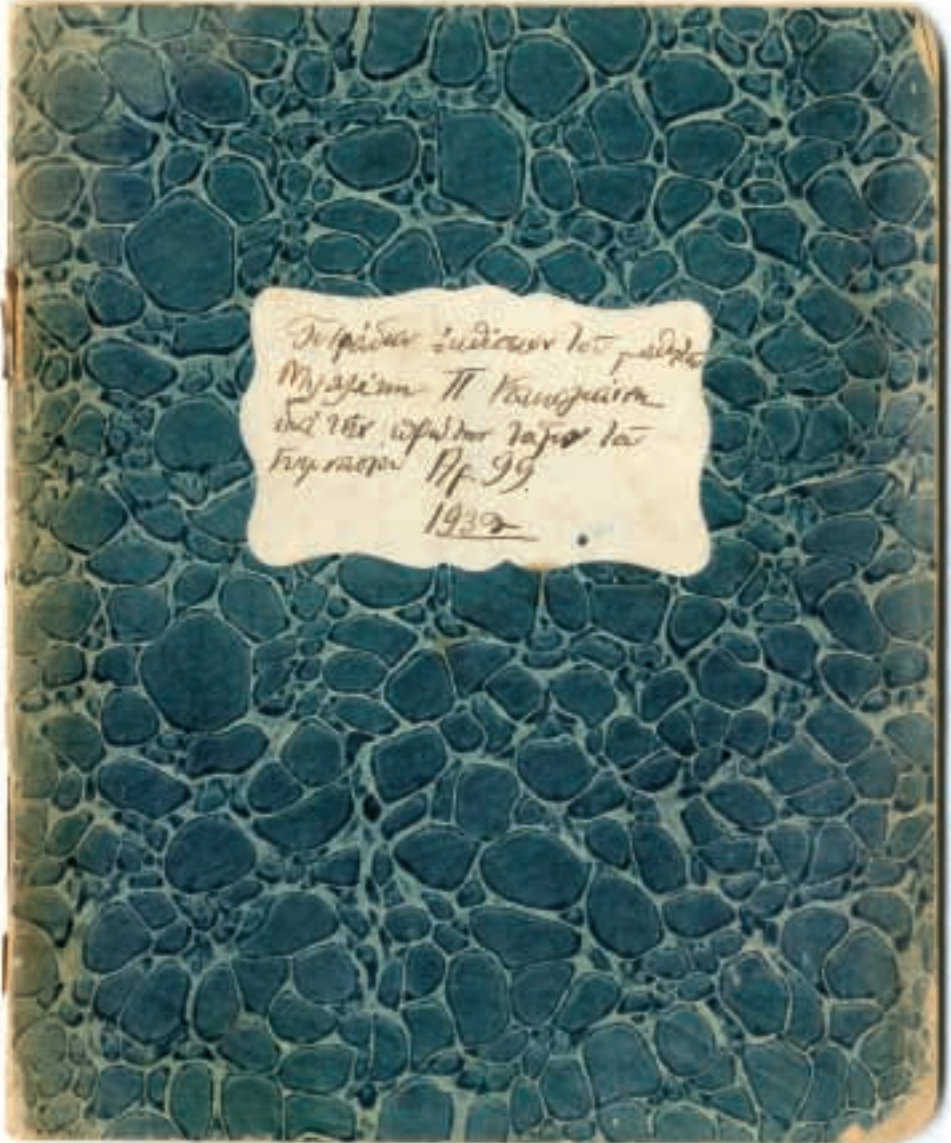
Στο σπίτι ανταγωνιζόμαστε μεταξύ μας τ' αδέρφια. Η Στέλλα ήταν πάντα ασυναγώνιστη, μοντέλο σε όλα· έξυπνη και πρώτη στο σχολείο. Ήταν το φαβορί του πατέρα μου. Η Γιαννούλα, η οποία εξελίχτηκε σε εξαιρετική επιχειρηματία, παραγωγό και στις ταινίες μου, μικρή ήταν γεμάτη κόμπλεξ. Πίστευε, για άγνωστους λόγους, ότι ήταν υιοθετημένη, ίσως διότι ήταν η πιο σκούρα απ' όλους μας. Το έλεγε πάντα με παράπονο, πιθανόν γιατί ήταν το τρίτο από τ' αδέρφια, κι ο Γώγος, ως μικρότερος και κατάξανθος κούκλος, ήταν ο χαϊδεμένος. Αν και ο πατέρας μου τη λάτρευε. Αγόραζε φιλιά από τη Γιαννούλα.

Τον μικρό τον καταπίεζα διότι θεωρούσα πως δεν ήταν τόσο έξυπνος όσο η υπόλοιπη οικογένεια. Η Στέλλα, εγώ και η Γιαννούλα ήμαστε τα παιδιά του Κακογιάννη που έπρεπε να έχουν πάντα τα πρωτεία. Ο μικρός όχι. Ήταν όμως ριψοκίνδυνος, *sui generis*. Και βέβαια ήταν ο πιο άτακτος.

Η Γιαννούλα είχε τον πιο πλούσιο νονό. Πλούσιος ήταν και ο νονός του Γώγου, ενώ ο δικός μου ήταν φτωχός. Όταν έρχονταν τα Χριστούγεννα, εγώ έπαιρνα από το νονό μου ένα μικροδωράκι κι άρχιζα να εκβιάζω τους άλλους για να πάρω τα δικά τους, τα πανάκριβα. Πόνταρα στις ευαισθησίες τους. Η Γιαννούλα πίστευε πως, αν την καταριόμουν, θα έπιανε. Αν την καταριόμουν, για παράδειγμα, να μην περάσει στις εξετάσεις στο σχολείο. Έντρομη μου έδινε τα δώρα, τα χρήματα, τα πάντα.

Η αλήθεια να λέγεται, δεν ήμουν πολύ καλό παιδί με τη συμβατική έννοια, δηλαδή οργάνωνα συμμαχίες εναντίον τρίτων αλλά κυρίως στον οικογενειακό περίγυρο.

Πολύ αργότερα έγραψα ένα διήγημα για την εφηβεία μας στο οποίο πρωταγωνιστούσαμε τα τέσσερα αδέρφια εναντίον του Λέσλι, γιου ενός Άγγλου παντρεμένου με Αιγύπτια, τον οποίο μας άφησαν αμανάτι να τον φιλοξενήσουμε στο σπίτι μας κάποια Χριστούγεννα. Και μας ξεβόλεψε, γιατί το σπίτι δεν ήταν δα τόσο μεγάλο. Πήρε την κρεβατοκάμαρα των αγοριών, αναγκάζοντάς μας να μεταναστεύσουμε σε μικρότερο δωμάτιο. Είχαν όντως συμβεί έτσι τα γεγονότα. Εννοείται πως στο τέλος εξοντώναμε τον εισβολέα. Τίτλος του διη-

Το τετράδιο εκθέσεων του Μιχαήλ Κακογιάννη για την πρώτη τάξη του γυμνασίου.

Ο γέρος και ο θάνατος.

Μία φορά είναι γέρος ήταν ολό δαίος και έγραφε
 με ζύγα για το σπιτί του. Όταν έλεγαν, 7, ένα
 με δαμάκι, γά έφραζαν και έβριζαν για το
 σπιτί του. Έσπιδή είναι γά ζύγα για ης ημερών
 του ήσαν ασημά, έουράσθητε, έτασε καί η και
 άρχισα γά κατή γόν γάρον γά τον θάρον.

Ο γέρος γόν άκουσε και ήμπε γά είδη γί θόνη
 και γόν γαπάξει. Ο γέρος, όταν είδα τον γέροντα,
 έφραζαν και γόν είδα: "Εί θόνη γά μου βοηθήσει
 γά φορτάω γά ζύγα μου"

1171 1000
 ΗΗΗ

Έκθεση του μικρού Μιχάλη με τίτλο «Ο γέρος και ο θάνατος», βαθμολογημένη με «πολύ καλά».

γήματος, που δεν έχει δημοσιευτεί ποτέ, είναι «Εξοντώνοντας τον Λέσλι».

Δημοτικό και γυμνάσιο πήγα στη Λεμεσό. Ως μαθητής ήμουν πρώτος και πολύ φιλόδοξος, κι ενώ αισθανόμουν ότι άλλοι συμμαθητές μου σε ορισμένα μαθήματα ήταν καλύτεροι από εμένα, εντούτοις κατόρθωνα να τους εκτοπίζω.

Πιθανώς μ' αγαπούσαν οι δάσκαλοι, αν και έκανα πολλές μπαμπεσιές, ειδικά στα μαθηματικά, στα οποία ήμουν... πάτος. Ας πούμε, δεν μπόρεσα να καταλάβω ποτέ την άλγεβρα, και κάποτε σ' ένα διαγώνισμα αντιλήφθηκα πως δεν επρόκειτο να λύσω τις ασκήσεις. Είχα κιόλας μπερδευτεί και το μυαλό μου βούιζε από αριθμούς και σχήματα και αναρωτήθηκα πώς θα έδινά εγώ, ο καλός ο μαθητής, λευκή κόλλα. Προσποιήθηκα λοιπόν τον ημιλιπόθυμο και είπα στο δάσκαλο πως δεν αισθάνομαι καλά. Έσπευσαν να με βγάλουν έξω στον καθαρό αέρα. Πίστευα πως στη συνέχεια και με τη συνδρομή από κάποια «σκονάκια» που είχα πάνω μου, θα έμπαινα στην τάξη φρέσκος φρέσκος και θα τα κατάφερα. Αλλά και πάλι δε συνέβη τίποτα. Κι έτσι μαραμένος έπεσα πάνω στο θρανίο και είπα πως αισθανόμουν ακόμα πιο άσχημα, με αποτέλεσμα να με στείλουν σπίτι. Ο μόνος που υποπευτέθηκε την απάτη ήταν ο πατέρας μου.

Ήμουν ωστόσο καλός στα ελληνικά, στην Ιστορία και τη γεωγραφία. Και έγγραφα εκθέσεις από μικρός πολύ καλές για την ηλικία μου. Τις έχω σ' ένα τετραδιάκι που βρέθηκε τυχαία.

Υπερέβαλλα τα πράγματα με τη φαντασία μου. Για παράδειγμα, είχαμε πάει μια φορά εκδρομή με ατμάκατο, μας έπιασε η νύχτα, έπαψε να λειτουργεί η μηχανή κι αισθανόμαστε ότι κινδυνεύαμε, άρχισε να φυσάει κιόλας, η θάλασσα ήταν ταραγμένη κι η μάνα μου, πάντα πανικόβλητη, φώναζε: «Αχ, θα πεθάνουν τα παιδιά μου!» Πιάσαμε λιμάνι κυριολεκτικά στο τσακ. Ε, όλα αυτά τα έκανα έκθεση υπερβάλλοντας. Δεν έκανα όμως ρεπορτάζ. Δεν ξεκινούσα πάντα από ένα πραγματικό γεγονός. Έβαζα και τη φαντασία μου να δουλεύει. Αλλά αν μου δινόταν η ευκαιρία, αυτό το πραγματικό γεγονός το χρησιμοποιούσα.

Στην γκάμα των ενδιαφερόντων μου υπήρχε και η δημοσιογραφία, αφού από τη δεύτερα γυμνασίου άρχισα να εκδίδω τετρασέλιδη εφημερίδα. Ως και μικρές αγγελίες διέθετε: «ζητείται» και «πωλείται», σαχλαμάρες φανταστικές. Επίσης υπήρχε και μυθιστόρημα «έπεται η συνέχεια». Φυσικά η εφημερίδα ήταν γραμμένη με το χέρι, καθήκον που αναλάμβανε η αδελφή μου η Στέλλα. Βασιζόταν στη *Διάπλαση των παιδων* του Ξενόπουλου, της οποίας ήμουν φανατικός αναγνώστης. Μάλιστα, επικοινωνούσα και με άλλα παιδιά που έγραφαν σ' αυτή με ψευδώνυμο. Ήταν ένα αξιοπρεπέστατο περιοδικό.

Τα τέσσερα αδέρφια ντυμένα με αποκριάτικα κοστούμια. Από αριστερά ο Γώγος, η Γιαννούλα, ο Μιχάλης και η Στέλλα.

Τώρα που το σκέφτομαι, το αγαπημένο παιχνίδι των παιδικών μου χρόνων ήταν το διάβασμα. Η *Διάπλαση* αλλά και τα μυθιστορήματα της εποχής εκείνης ήταν μαγικά για μένα. Θυμάμαι ένα όπου η κεντρική ηρωίδα λεγόταν Εντί ντε Φερλάκ. Μου έχει μείνει.

Τα παιδικά βιβλία δεν τα ήθελα, δεν τα διάβαζα καθόλου. Διάβαζα Ξενόπουλο και Ντελί, καθώς και τις ρομαντικές Αγγλίδες συγγραφείς. Το *Μονοπάτι του έρωτα* μου είχε φανεί καταπληκτικό. Έχυνα μαύρο δάκρυ διαβάζοντάς το. Κατόπιν πέρασα στους Ρώσους κλασικούς και στον Βικτόρ Ουγκό, αλλά κάθε φορά που διάβαζα τους *Αθλίους*, μόλις έφτανα στη Μάχη του Βατερλό, οπισθοδρομούσα. Βαριόμουν τις περιγραφές των πολέμων. Είχα λατρέψει επίσης την *Άννα Καρένινα*. Και παρόλο που πρώτευα στο σχολείο, το μισούσα, διότι τις νύχτες διάβαζα μέχρι αργά, κάποτε και με κερί, κρυφά, με αποτέλεσμα το πρωί να κοιμάμαι όρθιος.

Ζούσα στον δικό μου ονειρικό κόσμο και ενίοτε έπλαθα έναν κόσμο. Δεν ήμουν επαναστατικά διατεθειμένος ώστε να φαντάζομαι ότι μια μέρα θα γι-

νόμουν καλλιτέχνης. Όλα αυτά ήρθαν στην ώρα τους, με τη βοήθεια των γεγονότων. Μεγάλωσα κάτω από τις φτερούγες μιας προστατευτικής οικογένειας η οποία απαιτούσε από εμένα ορισμένα επίπεδα επιτυχίας στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο και αλλού.

Δεν ξέρω αν ήμουν ευτυχισμένο παιδί. Είχα συμμαθητές πολύ πιο τυχερούς, πιο πλούσιους, που έμεναν σε μεγαλύτερα σπίτια. Μπορεί και να ζήλευα λίγο, αλλά όχι και σε βαθμό να θέλω το κακό τους. Τους εκμεταλλεύομουν ωστόσο. Όταν οργάνωναν ένα πάρτι, για παράδειγμα, ήμουν ο πρώτος βοηθός για να έχω σίγουρη την πρόσκληση.

Στα ομαδικά παιχνίδια με τα άλλα παιδιά δε διακρινόμουν. Έπαιζα ωστόσο τένις. Αντιπροσώπευα επισήμως ως τενίστας το σχολείο. Όχι πως ήμουν και πολύ καλός.

Ήμουν ωστόσο πονηρό παιδί, ήξερα πώς να χειριστώ τους ανθρώπους, ιδίως κάτι μυστηριώδεις φυσιογνωμίες κυριών οι οποίες διαχειμάζαν στην Κυανή Ακτή και ζούσαν στο Παρίσι, φορούσαν δε, θυμάμαι, ιδιαίτερα πλούσιες καπελίνες. Αυτές με λάτρευαν κι εγώ μάζευα υλικό από τις αναμνήσεις τους. Μου έδιναν σοκολάτες. «Σου έχω ένα κουτί», μου έλεγαν, «με μια ωραία κυρία απ' έξω».

Και να πεις ότι ήμουν όμορφο αγόρι. Καλός ήμουν βέβαια, αλλά δεν είχα πολύ μέτωπο. Το μέτωπό μου μεγάλωσε, για προφανείς λόγους, σε μεγάλη ηλικία. Βλέπω τώρα τις φωτογραφίες μου από το Λονδίνο, όταν πήγα να σπουδάσω, και λέω τι κρίμα που αυτό το ωραίο παιδί έχει αυτό το μικρό μέτωπο.

Ζούσαμε πάντα στη Λεμεσό. Εγώ ζαλιζόμουν φρικτά στο αυτοκίνητο. Ήμουν το λιγότερο ταξιδεμένο παιδί της οικογένειας εντός Κύπρου, διότι αρρώσταινα στο αυτοκίνητο και το καλοκαίρι, όταν πηγαίναμε στο βουνό στις Πλάτρες για να εγκατασταθούμε, δεν ξέρω πόσες φορές τούς σταματούσα στο δρόμο και άδειαζα τα σωθικά μου. Στην αρχή δεν είχαμε δικό μας αμάξι. Αποκτήσαμε αργότερα. Χρησιμοποιούσαμε ταξί αλλά στην πόλη κυκλοφορούσαμε με άμαξες, με μόνιππα. Μου άρεσαν πολύ.

Η Λεμεσός ήταν διάσημη για το καρναβάλι της. Ξόδευαν τότε περιουσίες για να ντύνουν τα μοναχοπαίδια, κι αυτό το είχα απωθημένο, αφού συνήθως την έβγαζα με στολή πειρατή ή Ναπολέοντα. Πολύ αργότερα σχεδίασα τα κοστούμια για τέσσερις άντρες και τέσσερις γυναίκες. Οι άντρες ήμαστε γίγαντες, ακέφαλοι. Το κεφάλι μας ήταν κρυμμένο στο κοστούμι και βλέπαμε μέσα από τρύπες που είχα ανοίξει στα πουκάμισα. Οι γυναίκες ήταν νάνοι. Φο-

ρούσαν μεγάλα καπέλα σχεδιασμένα έτσι που τα μπορ τους ακουμπούσαν στον ώμο. Έβλεπαν μέσα από αυτά ενώ στο στήθος τους είχαν φορέσει μάσκες που παρέπεμπαν σε πρόσωπα. Μας σταματούσε ο κόσμος και μιλούσαν στις γυναίκες, κοιτάζοντάς τες στο στήθος, ενώ μ' εμάς τρόμαζαν.

Στο μεταξύ η Κύπρος παρέμενε αποικία του βρετανικού στέμματος. Οι διαδηλώσεις και γενικότερα οι αντιδράσεις του κόσμου ήταν συχνότερες. Ο πατέρας μου, ιδιαίτερα γνωστός ποινικολόγος, συμμετείχε στο συμβούλιο της Αρμοστείας ως εκπρόσωπος του ελληνισμού. Είχε βοηθήσει πολύ, ιδιαίτερα τον αγροτικό πληθυσμό. Ωστόσο το 1937 πήρε τον τίτλο του σερ και κατηγορήθηκε ως αγγλόφιλος, ασχέτως αν στη συνέχεια αποκαταστάθηκε πλήρως. Όταν πήρε τον τίτλο, αντιμετώπισα το θέμα σατιρικά, διότι του το ανακοίνωσαν στο τηλέφωνο ενώ δεν ήταν εντελώς ντυμένος, κι έτσι έγραψα: *Πώς ο τίτλος τού ανηγγέλη εν σωβράκω διατελών.*

Γεγονός είναι πάντως πως το 1956, όταν εξόρισαν οι Άγγλοι τον Μακάριο στις Σεϊχέλες, είχε το θάρρος να στείλει μια επιστολή στον κυβερνήτη της Κύπρου, σερ Χιου Φουτ, και να του πει πως λανθάνουν.

Στο σπίτι, πάντως, δε συζητούσαμε πολύ πολιτικά· άλλωστε κι εμείς δεν τον πολυβλέπαμε. Έτρωγε βέβαια συχνά μαζί μας το μεσημέρι, και μάλιστα ήταν ειδικός στο να κάνει ωραίες σαλάτες, αλλά εργαζόταν πρωί απόγευμα και τα βράδια συνήθως έβγαιναν έξω με τη μητέρα μου, με την οποία παντρεύτηκαν νεότεροι από σφοδρό έρωτα.

Πράγματι, εκείνος ήταν στα είκοσί του χρόνια κι εκείνη στα δεκάξι. Ήταν πάρα πολύ όμορφη και από πολύ καλή οικογένεια. Ο πατέρας της, ο Γιώργος Ευθύβολος, ήταν παθιασμένος με τη μουσική και τα παιδιά του –και είχε μπόλικα, δεκατέσσερα νομίζω–, που είχαν όλα αρχαιοελληνικά ονόματα. Ένα από τα αγόρια λεγόταν Όλυμπος, ενώ τα κορίτσια ήταν βαφτισμένα Καλλιόπη, Νεφέλη, Δρυάς, Αθηνά, Κλειώ· μόνο τη μάνα μου είπαν Αγγελική. Η γυναίκα του, η Ζωή, ήταν από μητέρα Εγγλέζα, κόρη ενός Έλληνα Κωνσταντινουπολίτη, του Μιχάλη Κωνσταντινίδη, που έκανε περιούσια από τα μπαμπάκια στο Γιορκσαίρ, όπου και τη γνώρισε. Λίγο μυστηριώδης κατάσταση.

Η Στέλλα έχει στο σπίτι της στην Κύπρο δυο ολόσωμα πορτρέτα τους εξαιρετικά καμωμένα από τον Ξυδιά, έναν από τους ζωγράφους της Σχολής του Μονάχου, που παρουσιάζουν το ζεύγος.

Να προσθέσω εδώ πως η μητέρα μου μεγάλωσε παίζοντας πιάνο. Κατά καιρούς τραγουδούσε άριες από την *Τόσκα*, ωστόσο διάσημη ως Τόσκα στην

όπερα της Βιέννης ήταν η ξαδέλφη της, η Καλλιόπη, που έκανε καριέρα ως Καλλιόπη ντε Καστάν. Ήταν καταπληκτική γυναίκα, ψηλή, με ωραίο σώμα, κατάμαυρα μαλλιά ως τη μέση, γυναίκα φλογερή, η οποία φαίνεται δεν ήταν αμέμπτου ηθικής. Είχε εραστές. Ερχόταν λοιπόν η Καλλιόπη ντε Καστάν τα καλοκαίρια στην Κύπρο και έδινε ρεσιτάλ. Με γοήτευε αφάνταστα, γινόμενοι ο κολλητός της, τρελαινόμουν να τη βοηθάω.

Διατηρώ μάλιστα μια θολή ανάμνηση –δεν πρέπει να ήμουν παραπάνω από πέντε χρόνων– από κάτι που είχε συμβεί στις Πλάτρες. Ένα καλοκαίρι, που δε μέναμε σε ξενοδοχείο αλλά είχαμε νοικιάσει σπίτι, ξυπνήσαμε νύχτα με τη Στέλλα από τις φωνές που ακούγονταν από το καθιστικό. Σηκωθήκαμε και πήγαμε να κρυφοκοιτάξουμε. Η Καλλιόπη τραγουδούσε *Καβαλερία Ρουσσικάνα* και πάνω στον οίστρο της άρχισε να πετάει τα ρούχα της, μέχρι που έμεινε ολόγυμνη. Ευτυχώς το κοινό της ήταν μόνο γυναίκες.

Περίπου στην ίδια ηλικία η Στέλλα αποφάσισε να πειραματιστεί με την... αθανασία. Σκέφτηκε πως, αν τρώγαμε τα κεράσια με τα κουκούτσια τους και δεν πεθαίναμε, αυτό θα σήμαινε ότι είμαστε θεοί. Και φάγαμε, φάγαμε πολλά. Μετά η αδελφή μου, έντρομη, περίμενε το θάνατο, παρατηρώντας με για πιθανά συμπτώματα. Εντέλει εμπιστεύτηκε στη μια από τις κοπέλες που είχαμε στο σπίτι τι είχαμε κάνει κι αυτή έσπευσε να το πει στη μητέρα μας, η οποία μας πότισε αμέσως ρετσινόλαδο, το οποίο τότε θεωρούνταν πανάκεια.

Εκείνο τον καιρό μιλούσαμε όλοι για την Ένωση, αλλά οι καταστάσεις δεν ήταν ευνοϊκές. Ιδανικά εγώ ήμουν υπέρ αυτής από πολύ νωρίς. Ίσως και από τα δέκα μου χρόνια.

Βέβαια τα ερεθίσματά μου προέρχονταν από τη γενική ατμόσφαιρα, αν και ήμουν διχασμένος, διότι συμπαθούσα και τους Άγγλους. Κάναμε παρέα με τα παιδιά πολλών αγγλικών οικογενειών και μιλούσαμε όλοι πολύ καλά τη γλώσσα. Σε μια σχετικά μικρή πόλη, και με την οικογένειά μου να ανήκει στην αστική τάξη, και με τη συγκεκριμένη εργασία του πατέρα μου ήταν φυσικό να υπάρχουν άμεσες επαφές με τους Άγγλους.

Μικρός είχα μανία να τρομάζω τους ανθρώπους για να κάνω πλάκα. Κάτι που εντέλει πλήρωσα, αφού όταν χρειάστηκα κάποια στιγμή βοήθεια –πρέπει να ήμουν γύρω στα εννιά–, νόμισαν πως έκανα κάποια από τις συνηθισμένες σκανταλιές μου. Ο κηπουρός μας είχε κόψει δεκάδες ντενεκέδες στη μέ-

ση, τους είχε φυτέψει με λουλούδια και μ' αυτούς είχε πλαισιώσει ένα μονοπατάκι από τσιμέντο. Εγώ αποφάσισα εκείνη την ημέρα να τρέχω πάνω-κάτω σ' αυτό με το ποδήλατό μου, ώσπου γλίστρησα και έπεσα επάνω τους. Έβαλα ασυναίσθητα το χέρι μπροστά από το πρόσωπό μου και η λάμα ενός από αυτούς σταμάτησε στο κόκαλο. Οι αδελφές μου ήταν στο σπίτι, η μητέρα μου όμως έλειπε. Άρχισα να ουρλιάζω «βοήθεια». Κι είπε η Στέλλα στη Γιαννούλα: «Άσ' τον να φωνάζει, να μας τρελάνει πάλι θέλει». Μέχρι που εμφανίστηκε λουσιμένος στα αίματα, οπότε κατατρόμαξαν, κι αφού δεν υπήρχε ενήλικος στο σπίτι, προσέτρεξαν σ' ένα γείτονα και κάλεσαν μια άμαξα για να με πάνε στο νοσοκομείο, ενώ η αιμορραγία συνεχιζόταν ακατάσχετη.

Με παρέλαβε ο διευθυντής του νοσοκομείου, ο οποίος εκ παραδόσεως ήταν Άγγλος. Τον έλεγαν Τσέβερτον. Στο μεταξύ, η Γιαννούλα έκλαιγε, τόσο που στο τέλος δεν την άντεξε η Στέλλα και της είπε: «Ε, το πολύ πολύ να του κόψουν το χέρι». Με νάρκωσαν για να μου κάνουν τα ράμματα και, όταν ξύπνησα, είδα το πρόσωπο της μητέρας μου σκυμμένο από πάνω μου, χαμογελαστό, να με ρωτάει: «Είσαι εντάξει, Μιχάλη χρυσό μου;» Και μ' έπιασε πάλι το παράπονο, διότι εγώ προτιμούσα να τη δω να ολοφύρεται.

Μετά είχαμε τους σεισμούς. Είχαν γίνει αλληπάλληλοι σεισμοί το χειμώνα του 1928 που έβρεχε πολύ. Είχαμε καταφύγει οικογενειακώς σε μια παράγκα που διέθετε η οικογένεια Παστίδη στον κήπο της, η οποία εντέλει γέμισε με πρόσφυγες λόγω σεισμών. Για μας τα παιδιά ήταν πανηγύρι, αλλά τρέμμαμε κιόλας. Κάποτε ωστόσο γίναμε ρεζίλι, διότι η μητέρα μου, που φοβόταν παθολογικά τους σεισμούς, ένιωσε κάπως να κουνάει κι έμπηξε τις φωνές: «Σεισμός, σεισμός, τα παιδιά». Μας άρπαξαν οι δυο υπηρέτριες από τα κρεβάτια, μας τύλιξαν σε κουβέρτες και πήραμε τους δρόμους να πάμε στην παράγκα. Όμως γύρω μας ο κόσμος περπατούσε ήρεμα και απολάμβανε τη νύχτα.

«Μα τι συμβαίνει;» μας ρωτούσαν.

«Σεισμός», απαντούσαμε εμείς.

«Μα ποιος σεισμός;»

Κι έτσι καταλάβαμε πως δεν έτρεχε τίποτα και επιστρέψαμε.

Παρά το φόβο, εκείνες οι στιγμές ήταν χαριτωμένες. Υπήρξε όμως ανάμεσά τους μια πραγματικά κακή, που είχε να κάνει με το θάνατο μιας γειτονοπούλας μας, κόρης ενός δικαστή. Το κορίτσι το έλεγαν Λυδία, ήταν πανέμορφο, αλλά πέθανε σε ηλικία οκτώ ετών από κάποια αρρώστια από την οποία σήμερα δεν επρόκειτο να διακινδυνεύσει. Οι γονείς της κλείστηκαν σπίτι και

δεν ξαναβγήκαν έκτοτε. Ακόμα και σήμερα, όταν περνάω από εκεί, μου έρχεται αμέσως η εικόνα των λουλουδιών που είχαν αφήσει οι γείτονες. Δεν νομίζω ότι οι άνθρωποι πενθούν πια όπως πενθούσαν την εποχή εκείνη.

Η τάση μου για τη σκηνοθεσία είχε αρχίσει από πολύ νωρίς. Ήδη από εκείνα τα πρώιμα χρόνια. Στο σπίτι μας, από την τραπεζαρία βγαίναμε σ' ένα ταρατσάκι. Αυτό ήταν η τέλεια σκηνή και επέμενα στις παραστάσεις μου να συμβάλλουν και τα αδέρφια μου. Όχι τόσο ο μικρός αλλά σίγουρα η Στέλλα και η Γιαννούλα.

Ανεβάζαμε έργα που έγραφα εγώ. Ας πούμε, η κυρία τάδε που περιμένει το παιδί της να γυρίσει, κι αυτό αργεί, και την καταλαμβάνει πανικός, και κλαίει και οδύρεται. Τέτοια πράγματα. Έκανα σκετς χρησιμοποιώντας για υλικό ό,τι θα μπορούσε να συμβεί σ' ένα σπίτι. Έγραφα και κείμενο, ή μάλλον κρατούσα σημειώσεις. Έκανα και νούμερα. Συνέθετα τετράστιχα σατιρίζοντας τις φιλενάδες της μητέρας μου που έπαιζαν χαρτιά. Ήταν όλες κυρίες της καλής κοινωνίας και με αγαπούσαν, διότι ήμουν δροσερό παιδί που είχε συν τοις άλλοις την αναίδεια να τους μιλάει με οικειότητα. Μάλιστα, κάποτε είπα σε μία από αυτές, στη Μαιρούλα: «Αλλάξατε το χρώμα του κραγιόνι σας. Λάθος σας. Το προηγούμενο αναδεικνυε περισσότερο τα χείλη σας».

Η μάνα μου αντιμετώπιζε τις θεατρικές μου απόπειρες με χαμόγελο, διασκεδάζοντας. Ο πατέρας μου ήταν λίγο ανήσυχος ως προς τις καλλιτεχνικές μου τάσεις, τις οποίες δεν ενεθάρρυνε καθόλου. Άλλωστε, δεν είχαμε και ιστορικό ηθοποιών στην οικογένεια, εκτός πια κι αν δεν το ξέραμε.

Βέβαια έκανα και φρικτά πράγματα για τα οποία έχω μεταμεληθεί. Ήμουν αφόρητα στοργικός. Είχε, φέρ' ειπείν, διοριστεί στη Λεμεσό ο νέος αρχηγός της αστυνομίας, ο οποίος μόλις είχε παντρευτεί μια γυναίκα λαϊκής καταγωγής, συμπαθέστατη βέβαια καθ' όλα. Ήρθαν λοιπόν να κάνουν επίσκεψη στη μητέρα μου. Εγώ, ως στοργικός, διερωτήθηκα: «Τι θέλει πια αυτή η καρακατσούλα σπίτι μας;» Εκείνη η καημένη ήταν φοβερά ντροπαλή. Δεν έμειναν πολλή ώρα αλλά, όταν επρόκειτο να φύγουν, πρόλαβα και πήρα από ένα καλάθι ένα ζευγάρι κάλτσες της μητέρας μου σκισμένες, κουρέλια, τις έκανα στρογγυλάκι και την ώρα που έβγαιναν, της είπα: «Με συγχωρείτε, περιμένετε, σας έπεσε, νομίζω, αυτό εδώ». Αυτή η κακομοίρα τα έχασε, κοκκίνισε, αλλά το πήρε.

Κοκκινίζω κι εγώ όταν σκέφτομαι τα καμώματά μου. Οι αδελφές μου δεν

Παιδικό πάρτι μασκέ στις Πλάτρες. Ο Μιχάλης Κακογιάννης, ντυμένος πιερότος, είναι στη δεύτερη σειρά, έκτος από δεξιά.

ήταν έτσι. Μόνο εγώ. Στο μεταξύ ο πατέρας μου, ο οποίος μ' εμάς τα αγόρια ήταν φοβερά συντηρητικός, μ' αυτές ήταν το αντίθετο. Τη Στέλλα, που όλες οι ενδείξεις έδειχναν πως ήταν έξυπνη και ταλαντούχα και πήγαινε στις Καλόγριες, την έστειλε στην Αίγυπτο εσωτερική στο καλύτερο αγγλικό σχολείο της Μέσης Ανατολής, όπου και διέπρεψε. Ήταν η αγαπημένη των καθηγητών, κι όταν επέστρεψε το καλοκαίρι στην Κύπρο, της ψήσαμε το ψάρι στα χείλη. Στο ίδιο σχολείο πήγε αργότερα κι η Γιαννούλα.

Είχαμε πολλούς συγγενείς στην Αίγυπτο. Το σόι της μητέρας μου είχε πολλά σημαντικά παρακλάδια εκεί.

Εμείς τα αγόρια, αντιθέτως, τελειώσαμε το δημόσιο γυμνάσιο της Λεμεσού, το μετέπειτα Λανίτειο. Διερωτώμαι ακόμα για τους λόγους για τους οποίους ο πατέρας μου έστειλε τις αδελφές μου σε αγγλικό σχολείο. Γεγονός όμως είναι πως τις ωφέλησε. Η Γιαννούλα, μάλιστα, αργότερα ερωτεύτηκε Εγγλέζο και... δυστυχώς τον παντρεύτηκε.

Ο Γώγος, πάλι, δεν ήταν κακός μαθητής αλλά δεν ήταν και ο πρώτος. Ήταν όμως ο πιο ζωηρός. Μάλιστα είχε επηρεαστεί πολύ από μια πολεμική ταινία που είχαμε δει στην οποία πηδούσαν με τα αλεξίπτωτα. Ανέβηκε λοιπόν στη στέγη του σπιτιού, άνοιξε μια ομπρέλα και πήδηξε, έσπασε το χέρι του και δεν εννοούσε να ομολογήσει πώς του είχε συμβεί. Μάλιστα στις Πλάτρες μια φορά, βάζοντας φωτιά σ' ένα κομμάτι σελλιόνιτ, απορροφήθηκε τόσο από τα χρώματα της φλόγας που κατάκαψε το χέρι του. Κι άλλη μια φορά έχωσε στη μύτη του το γυάλινο πώμα από ένα μπουκάλι ιωδίου. Κάλεσαν τον οδοντίατρο

Πετράκη, που έφερε τα τσιμπιδάκια του για να μπορέσει να το βγάλει. Πάντα τέτοιες διαβολιές έκανε ο Γώγος.

Πήγαινα και κινηματογράφο, σ' ένα χειμερινό, το *Μαζίμ*. Μια από τις πρώτες ταινίες που είχα δει ήταν γαλλική, περί έρωτος. Υπήρχε ένα «amour» στον τίτλο και ήταν ομιλούσα, *parlant*. Ο ήχος όμως ήταν αίσχος, δεν καταλαβαίναμε τίποτα. Έτσι, όταν κάποια στιγμή ένας από τους ηθοποιούς είπε «bonjour», μια λέξη επιτέλους διακριτή, σύσσωμο το κοινό απάντησε επίσης με ένα ηχηρό «bonjour».

Την ίδια εποχή, γύρω στο 1930, είχα δει και το *Ουδέν νεώτερον από το δυτικό μέτωπο*.

Βέβαια από το σχολείο υπήρχαν απαγορεύσεις σχετικά με το τι έπρεπε να βλέπουμε και τι όχι. Και μια και φορούσαμε πλήκιο, ξεχωρίζαμε σαν τη μύγα μες στο γάλα. Προσωπικά είχα και τα απαγορευτικά από τον πατέρα μου, μόλις αντιλήφθηκε πώς εισέπραττα και έκρινα ό,τι έβλεπα.

Όπως και να είχε το πράγμα, επειδή λάτρευα τη Μάρλεν Ντίτριχ, φωτογράφισα με τη μηχανή μου μια αφίσα της και στη συνέχεια, τυπώνοντας τη φωτογραφία, έγραψα από πίσω: «Στον αγαπημένο μου Μιχάλη, Μάρλεν» και την παρουσίαζα στους πάντες ως ιδιόχειρο αυτόγραφο της.

Θέατρο βλέπαμε το καλοκαίρι, όταν επισκέπτονταν την Κύπρο περιοδεύοντες θίασοι από την Ελλάδα. Θυμάμαι, για παράδειγμα, πως είχαν περάσει ανάμεσα σε άλλες ηθοποιοί όπως η Μιράντα Μυράτ και η κυρία Κατερίνα.

Ο πατέρας μου δε μου επέτρεπε να βγαίνω τα βράδια, αλλά με την υποστήριξη της μητέρας μου έβγαινα κρυφά. Κι εκείνη με περίμενε να επιστρέψω –δε γύριζα πια και τόσο αργά– και μου άνοιγε κι έμπαινα από το παράθυρο. Ήμουν τότε δεκατεσσάρων δεκαπέντε χρόνων. Μάλιστα ένα καλοκαίρι είχε έρθει ο θεός μου ο Όλυμπος με τη γυναίκα του από τη Ροδεσία και τα βράδια μ' έπαιρναν μαζί τους. Είχαμε πάει, θυμάμαι, σε μια επιθεώρηση. Η πρωταγωνίστρια λεγόταν Ρίτα Σφήκα και μιλούσε με χυδαίες αναλογίες για τους ανθρώπους που έπειτα από κάποια ηλικία χρειάζονται στήριγμα, ένα τρίτο πόδι ας πούμε. Στρεφόμενη και βλέποντάς με, ρώτησε: «Και πώς τα πάει το δικό σου μπαστούνι, χρυσέ μου;» Ήθελα να με καταπιεί η γη. Ευτυχώς που δεν το έμαθε ο πατέρας μου αυτό.

Αλλά είχα δει τότε και την κυρία Αλίκη Νορ, την αδελφή της Μιράντας Μυράτ. Τη συνάντησα ξανά στην Αμερική με τον Πολ Νορ και γνωριστήκαμε όταν πήγα πολύ αργότερα.

Το θέατρο με μάγευε. Ήταν αυτό που ήθελα να κάνω. Άλλωστε, ήδη πρωταγωνιστούσα στις σχολικές παραστάσεις. Είχα ανεβάσει και πρωταγωνιστήσει μάλιστα σ' ένα έργο που είχε γράψει ένας Κύπριος εκδότης εφημερίδας αναφερόμενος στο δράμα μιας κοπέλας, η οποία κατέληγε υπηρέτρια στο σπίτι ενός πλούσιου φοβερά σνομπ, τον οποίο έπαιξα εγώ. Αλλά παίζαμε και αποσπάσματα από τραγωδίες. Είχα παίξει, αν δεν με απατά η μνήμη μου, τον Οιδίποδα.

Τον πατέρα μου τον αποκαλούσα «τύραννο». Ωστόσο, μία και μοναδική φορά με είχε δείρει, κι όχι με το χέρι αλλά με βούρτσα. Κι είχε δίκιο. Εμένα όμως μου άρεσε να είμαι ποθητός, να έχω αποδείξεις ότι με αγαπούν, κι ότι, αν μου συνέβαινε κάτι, θα σπάραζαν στο κλάμα. Κι έτσι, μια φορά μπήκα στο μπάνιο και αποφάσισα πως δε θα έβγαινα μέχρις ότου ξεσηκωνόταν όλο το σπίτι.

Πρώτες άρχισαν να με παρακαλούν οι αδελφές μου, αλλά τίποτα εγώ. Πήγαν στη μητέρα μου, η οποία άρχισε να κλαίει και να διερωτάται πού είναι ο άντρας της για ν' αντιμετωπίσει το δράμα. Ε, ακριβώς εκείνη τη στιγμή κατέφτασε σπίτι ο πατέρας μου, που μόλις τον πληροφόρησαν τι συνέβαινε, άρχισε να μου βαράει την πόρτα.

Δεν είχα οδό διαφυγής κι έτσι, κάνοντας τα πικρά γλυκά, είπα πως είχα συνέλθει και εξήλθα.

Τώρα πλέον δεν του δίνω άδικο που με περίμενε με τη βούρτσα, ήθελα όμως τότε ως παιδί να είμαι το επίκεντρο της προσοχής, να υπάρχει πάντα ένα δράμα γύρω μου.

Κι ακόμα δυο φορές στη ζωή μου απειλήθηκα με πιστόλι, τη δεύτερη δεκαετίες αργότερα από τον Σαμψών, τον πρόεδρο-μαϊμού της Κυπριακής Δημοκρατίας, τη δε πρώτη μικρό παιδί από τον πατέρα μου.

Είχε πάρει, σε ανύποπτο χρόνο για την προσωπική του ασφάλεια, ένα πιστόλι που ακουμπούσε στο κομοδίνο του προτού κοιμηθεί. Εγώ φοβόμουν τις νύχτες, γιατί μου είχαν ένα εικονοστάσι με αναμμένο κερί στο δωμάτιο, κι όπως τρεμόπαιζε η φλόγα, η φαντασία μου οργίαζε. Κατέφευγα για να λυτρωθώ στο μπροστινό δωμάτιο όπου κοιμόνταν οι αδελφές μου. Ο μόνος τρόπος για να φτάσω εκεί όμως ήταν διαμέσου της κρεβατοκάμαρας των γονιών μου. Ένα βράδυ αποκοιμήθηκα, επέστρεψαν αυτοί και βρέθηκα παγιδευμένος. Κάποια στιγμή τόλμησα να επιστρέψω στο δωμάτιό μου έρποντας. Όπου ακούστηκε μια φωνή να λέει «σταμάτα». Ύστερα άναψε το φως και είδα μια κάννη να με σημαδεύει. Παρά τρία...

Στα στούντιο του BBC. Αριστερά ο Μιχάλης Κακογιάννης με τα ακουστικά και το κείμενο ανά χείρας. Δίπλα του ο σκηνοθέτης Αλέξης Σολωμός. Ο τρίτος από αριστερά είναι ο Γιώργος Παστελίδης, που έκανε καριέρα ηθοποιού ως Τζορτζ Πάστελ.

Σπουδές μέσω βομβαρδισμών

Το ταξίδι μου για να σπουδάσω στην Αγγλία ήταν προδιαγεγραμμένο, αφού ήταν εξαρχής αποφασισμένο ότι έπρεπε να γίνω δικηγόρος, ως ο μεγαλύτερος γιος, προκειμένου να κρατήσω το γραφείο του πατέρα. Τελειώνοντας την έκτη γυμνασίου αυτομάτως ετοιμαζόμουν για να φύγω τέλος Αυγούστου αρχές Σεπτεμβρίου, όπερ και εγένετο. Δεν ήμουν ακόμα καν δεκαοκτώ χρόνων. Κι επειδή δεν υπήρχε άλλος τρόπος, αναχώρησα μέσω Πορτ Σάιντ με το πλοίο της γραμμής. Ήταν το 1938.

Ταξίδευα πρώτη θέση, όχι γιατί την απαίτησα αλλά διότι θεωρήθηκε ασφαλέστερο για μένα. Όχι βεβαίως πως ταξίδευα στις καμπίνες λουξ που έβλεπαν στο πάνω κατάστρωμα.

Στο καράβι υπήρχαν και κάτι ανατολίτισσες πριγκίπισσες, μεταξύ των οποίων και μια που ταξίδευε με την κόρη της η οποία σπούδαζε στην Αγγλία. Με είχε συμπαθήσει πολύ και μου πρότεινε να κάνω παρέα μαζί της, αφού ήταν της ηλικίας μου. Μάλιστα μου είπε πως το σπίτι της στο Λονδίνο ήταν ανοικτό και με κάλεσε. Έτσι, ήδη από το πλοίο απέκτησα τις διασυνδέσεις μου.

Κάναμε πρώτη στάση στη Μάλτα, και θυμάμαι πως εφόρμησαν οι πόρνες ψάχνοντας πελάτες. Μια δυο έπεσαν επάνω μου, πλην όμως εγώ, έντρομος, όπου φύγει φύγει. Μετά πιάσαμε στη Μασσαλία απ' όπου θα έπαιρνα το τρένο για το Παρίσι.

Εκεί παρά τρίχα να την πάθω.

Είναι γνωστό πως στη Μασσαλία κλέβουν. Το εισιτήριό μου του τρένου δεν ήταν πρώτης θέσης και δε μου άρεσε να ταξιδεύουν όλες οι γνωστές μου οικογένειες από την Κύπρο πρώτη και δεύτερη εγώ. Μάλιστα, μεταξύ αυτών υπήρχαν και κάποιοι ιδιαίτερος γνωστοί Άγγλοι που αργότερα με φιλοξένησαν στο Λονδίνο, στο μέγαρό τους.

Τέλος πάντων, φώναξα τον αχθοφόρο και του είπα ν' αφήσει τις αποσκευές μου δίπλα στο βαγόνι της πρώτης θέσης, του έδωσα δε το πορτοφόλι μου, το οποίο περιείχε όλα μου τα χρήματα και τον παρακάλεσα να μου αλλάξει το εισιτήριο.

Απίστευτη αφέλεια εκ μέρους μου. Περιμένοντάς τον, αντιλήφθηκα πως είχα κάνει τη μεγαλύτερη ηλιθιότητα του κόσμου. Το τρένο είχε αρχίσει να σφυρίζει, με είχε καταλάβει πανικός, ώσπου επέστρεψε αυτός τρέχοντας και μου έδωσε το πορτοφόλι και το εισιτήριό μου. Ο συγκεκριμένος άνθρωπος διέψευσε όλες μου τις προκαταλήψεις.

Ήταν παραμονές πολέμου. Υπήρχε δραστηριότητα και ένταση στους σιδηροδρομικούς σταθμούς. Στο κάθισμα απέναντί μου καθόταν μια κομψότατη Γαλλίδα δίνοντας την εντύπωση ανθρώπου που προετοιμάζεται να επιβιώσει απ' ό,τι έμελλε να συμβεί.

Περάσαμε από το Παρίσι χωρίς να σταματήσουμε, φτάσαμε στο Καλέ κι από εκεί με πλοίο διακομιστήκαμε στο Ντόβερ.

Χαιρόμουν για το ταξίδι μου, αισθανόμουν πως άνοιγα φτερά, αλλά από τη Μασσαλία και μετά ένιωθα την πίεση του επερχόμενου πολέμου. Τώρα που το σκέφτομαι, απορώ πώς με άφησαν να φύγω από την Κύπρο. Θυμάμαι πως η επίσκεψη του Τσάμπερλεν στο Μόναχο, όπου υπεγράφη η συμφωνία με τους Γάλλους, τους Γερμανούς και τους Ιταλούς το 1938 με βρήκε ή στο δρόμο ή φτάνοντας στην Αγγλία.

Στο Λονδίνο με παρέλαβε η αδελφή μου η Στέλλα, που τελείωνε τις σπουδές της σ' ένα κολέγιο όπου δίδασκαν γραμματειακή υποστήριξη, και με πήγε σε μια πανσιόν, όπου έμεναν γηραιές κυρίες και φοιτητές. Θυμάμαι πως συναντηθήκαμε στο σταθμό Βικτόρια και πως της είπα: «Πάμε στο θέατρο απόψε. Διάβασα πως στο Γουίντχαμ παίζουν κάτι πολύ καλό, τη *Σύζυγο του Ρόμπερτ*».

Σύντομα ωστόσο η Στέλλα επέστρεψε στην Κύπρο. Έφυγα σχεδόν αμέσως από αυτή την πανσιόν, διότι η διευθύντρια της σχολής της αδελφής μου, κυρία της καλής κοινωνίας, με σύστησε σε μια φίλη της, η οποία νοίκιαζε δωμάτια. Ήταν, υποτίθεται, και αυτή κοινωνικά ιστάμενη, αν και δε νομίζω να είχε ανεβεί ποτέ πολύ ψηλά. Νοίκιαζε τέσσερα πέντε δωμάτια κατά κύριο λόγο σε Άγγλους. Έμεινα εκεί περί τον ένα χρόνο.

Εκείνη την εποχή έζησα και την πρώτη μου ολοκληρωμένη ερωτική εμπειρία με τη σύζυγο ενός γνωστού μου. Με επηρέασε πολύ αυτή η σχέση, αφού

Στην αγγλική εξοχή συντροφιά με τη Φλόρα.

διήρκεσε και κάποιο διάστημα. Βγαίναμε συχνά μαζί εγώ, αυτή και ο σύζυγος. Ήταν Ρουμάνοι, η Φλόρα, σημαντική προσωπικότητα, και ενδιαφερόταν για τις τέχνες. Με γοήτευε αυτή η πρωτότυπη γυναίκα, ήξερε πώς να με χειρίζεται. Δεν ήταν ωραία με την κλασική έννοια. Δε φρόντιζε, ας πούμε, τα μαλλιά της και ήταν σχετικά ακατάστατη, αλλά την ίδια στιγμή παρέμενε γοητευτική. Μου άνοιγε δρόμους.

Η πρώτη μας «συνάντηση» έγινε σε ένα διαμέρισμα μπροστά στο αναμμένο τζάκι. Δεν περάσαμε τη νύχτα μαζί. Η σχέση μας συνεχίστηκε περί τα δύο χρόνια. Της ήμουν πιστός. Ήταν δε αυτή η γυναίκα ένα τέρας γνώσεων, μου έλεγε ιστορίες, παραμύθια, με είχε σκλαβώσει και μαγέψει. Της είχα προτείνει ως και να την παντρευτώ. Ήμουν όμως πολύ μικρός. Μου είχε απαντήσει με ένα πολύ αστείο γράμμα.

Ο σύζυγός της έγινε μετέπειτα καθηγητής στην Οξφόρδη. Νομίζω πως κάτι θα έπρεπε να είχε υποπτευθεί διότι έχω και φωτογραφίες από ένα Σαββατοκύριακο που είχαμε πάει με τη Φλόρα στο εξοχικό σπίτι μιας Αγγλίδας φίλης μου. Και περιέργως πώς δε μου ήταν βασανιστικό να τη μοιράζομαι με τον άντρα της. Το έβρισκα απολύτως φυσιολογικό να έχει ερωτικές σχέσεις και μαζί του.

Στο μεταξύ, είχα γραφτεί στο πανεπιστήμιο, όπου και γνώρισα τη Χρυ-

σάνθη Κληρίδη, την αδελφή του Γλαύκου, με την οποία γίναμε αχώριστοι. Σπούδαζε κι αυτή νομικά αλλά κατά έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο. Την ενδιέφερε η Ιστορία αλλά από νόμους τίποτα. Ούτε εμένα με ενδιέφεραν πολύ τα νομικά, αλλά ήμουν αποφασισμένος ότι έπρεπε να τα δαμάσω. Πέρασα τα πρώτα μαθήματα με σχετική ευκολία.

Η Κληρίδη, από την πλευρά της, τα πήγαινε περίφημα όσον αφορά τις εξετάσεις στην Ιστορία, παραδείγματος χάριν τους Ρωμαίους, αλλά δε συνέβαινε το ίδιο και με το ρωμαϊκό δίκαιο· εκεί αποτύχανε.

Εννοείται πως τελείωσα τη Νομική, αφού δε συνηθίζω να κάνω μισές δουλειές. Με κόλπα βέβαια, αλλά όπως πάντα πρώτιστα. Για το δίπλωμα δεν είχα ανοίξει βιβλίο, πήγα όμως σε έναν προγυμναστή μάγο. Ήταν μια περίπτωση αλλά Ντίκενς· λίγο κουτσός, και είχε μανία με το πιάνο. Πήγαινα λοιπόν στο στούντιό του, μου έπαιζε, κάναμε και λίγη δουλειά. Μου έβαζε να μαθαίνω από κάθε μάθημα τις απαντήσεις σε δέκα με δώδεκα ερωτήσεις, υπολογίζοντας στατιστικά ποιες θα μας έκαναν. Ευτυχώς δεν υπήρχαν προφορικές εξετάσεις παρά μόνο γραπτές, διότι στα προφορικά θα μ' έπιαναν.

Όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος, όλα εξακολουθούσαν για λίγο να λειτουργούν κανονικά. Στους σταθμούς του υπόγειου σιδηροδρόμου, ωστόσο, είχαν τοποθετήσει σιδερένια δίπατα ή τρίπατα κρεβάτια. Κι εγώ, ενώ δεν υπήρξα ποτέ παλικάρι στη ζωή μου, ουδέποτε κοιμήθηκα σε καταφύγιο. Μου ήταν αδύνατον. Έβλεπα τον κόσμο να μπαίνει στο μετρό και αυτομάτως έβγαινα να πάρω αέρα.

Κάποτε όμως οι Γερμανοί άρχισαν να βομβαρδίζουν το Λονδίνο. Απέναντι από το ξενοδοχείο όπου έμενα χτυπήθηκε ένα σπίτι και ξαφνικά, μπροστά στη θέα των ερειπίων, λες και τα έγκατα του οικήματος, τα εντόσθιά του, είχαν ξεχυθεί στο δρόμο, σκέφτηκα πως δεν μπορούσα να ζήσω άλλο εκεί και τηλεφώνησα σε φίλους, μια οικογένεια με την οποία είχα συνταξιδέψει από την Κύπρο, ρωτώντας αν μπορούσαν να με φιλοξενήσουν ένα βράδυ. Κατέληξα να μείνω τρία χρόνια στο Χάμπστεντ, στις παρυφές του Λονδίνου.

Εκεί, στην κορυφή του λόφου, υπήρχαν δύο μέγαρα με μεγάλους κήπους μέσα στο δάσος. Το ένα ήταν της οικογένειας Γούλγουορθ και το άλλο της οικογένειας των φίλων μου, των Ντιπρέ. Ήταν γαλλικής καταγωγής αλλά είχαν κτήματα και στη Γερμανία.

Ευγενέστατοι άνθρωποι, δε διανοούνταν να με αφήσουν να φύγω. Ήμουν και ο μόνος άντρας μέσα στο σπίτι, ευτυχώς δε χρειάστηκε να εξαρτηθούν από εμένα σε περίπτωση βομβαρδισμού.

Έζησα, πάντως, στιγμές φρίκης και τρόμου. Τα βράδια, επιστρέφοντας εκεί από το Λονδίνο, έπαιρνα το διώροφο λεωφορείο και στη συνέχεια το συνοικιακό απλό, το οποίο έκανε τη διαδρομή γύρω από το λόφο και με άφηνε σχεδόν έξω από την πόρτα μου.

Μια νύχτα, ενώ φτάναμε, είδα μια φοβερή λάμψη, δε συνειδητοποίησα αμέσως τι συνέβαινε, αλλά άρχισαν να πέφτουν επάνω μου κλαδιά και χώματα. Η έκρηξη είχε γίνει μπροστά μας και είχε προκληθεί από νάρκη που έριχναν οι Γερμανοί με μικρά αλεξίπτωτα. Βγήκα σώος κι άρχισα να τρέχω, θυμάμαι, μέχρι που μπήκα σ' ένα καταφύγιο. Ήταν κι άλλοι δυο τρεις μέσα, οι οποίοι με ρώτησαν αμέσως τι συνέβη. Τους είπα πως μας είχε χτυπήσει νάρκη και πως εγώ είχα σωθεί αλλά δεν ήξερα τι είχε συμβεί στους υπολοίπους.

Πάνω εκεί, ένας από τους παρόντες κοίταξε έξω από το καταφύγιο και είδε ότι από ένα δέντρο κρεμόταν ακόμα μία νάρκη πιασμένη από το σκοινί του αλεξίπτωτου. Ε, τότε όλοι το βγάλαμε στα πόδια. Όταν έφτασα στο σπίτι, με υποδέχτηκαν με τιμές ήρωα. Είχα δεθεί πολύ με τους Ντιπρέ. Αμέσως, δε, μετά το τέλος του πολέμου ήρθε η Γιαννούλα στο Λονδίνο, ερωτευμένη ούσα με τον Γουίλιαμ Γουέικφιλντ, και τους πάντρεψα από εκείνο το σπίτι. Τον είχε γνωρίσει όταν το πολεμικό πλοίο στο οποίο υπηρετούσε ελλιμενίστηκε για ένα διάστημα στη Λεμεσό, προκειμένου να ξεκουραστούν οι άντρες.

Εννοείται πως με την έναρξη του πολέμου η επικοινωνία με την οικογένειά μου στην Κύπρο διακόπηκε, ενώ ο πατέρας μου είχε φροντίσει να πάει η μητέρα μου με τα άλλα παιδιά στη Νότια Αφρική, όπου είχαμε συγγενείς. Είχαν φοβηθεί πως ο επόμενος στόχος θα ήταν η Κύπρος. Κατέληξαν εντέλει στη Ροδεσία.

Το 1941 έδωσα εξετάσεις και μπήκα στην ελληνική υπηρεσία του BBC ως μεταφραστής και εκφωνητής. Πολύ σύντομα δημιουργήθηκε και η εκπομπή για την Κύπρο, που έβγαине στον αέρα δύο φορές την εβδομάδα, την οποία και ανέλαβα.

Έμεινα εκεί ως το 1951, έχοντας αναλάβει τη διεύθυνση των καλλιτεχνικών εκπομπών.

Members of the BBC staff present

LONDON WALL

by JOHN VAN DRUTEN

THE MONSEIGNEUR STUDIO
MARBLE ARCH, LONDON, W.1
(by courtesy of the BBC)

Monday, 30th November
Tuesday, 1st December
Wednesday, 2nd December
at 7 p.m. precisely

The proceeds to be devoted to the
AID FOR RUSSIA FUND

CAST:

MARGARET CARDIN . . . 232 Broadcasting House	PETER MIZEN 108 Bank Buildings
DORIS DOWLING . . . 155 Langham Hotel	DOREEN POWNALL . . . 216 Oxford Street
GEORGE HAMMERSLEY . Cashiers, Bank Buildings	JOHN SUTTON Post Room
PEGGY LISNEY 410 Oxford Street	MARGERY WITHERS . . 218 NW Wing Bank House
MICHAEL YANNIS 408 Oxford Street	

The Play produced by William Macready

PRICES OF ADMISSION:
5'- 3'- 2'- and 1'- (reserved)

Tickets may be obtained from: MISS CLIVE-SMITH, 201 Bank Buildings or from any member of the cast.

Ο ερασιτεχνικός θίασος του BBC δίνει θεατρική παράσταση, τα έσοδα της οποίας θα διατεθούν για την ενίσχυση των Ρώσων που πολεμούσαν τους Γερμανούς. Ανάμεσα στους ηθοποιούς και ο Michael Yannis, δηλαδή ο Μιχάλης Κακογιάννης.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Όμιλος Ηρώδης: Καίνα Παζινού καί Αλέξη Μινωτή
 Γεν. Διεύθυνση: Μ. Καραγιάννης
 Καλλιτεχνική Διεύθυνση: Β. Σουρτζής
 Διοικητική Διεύθυνση: Π. Α. Παπαδόπουλος
 Καλλιτεχνική Σύμβουλος: Νίκος Α. Αλ. Ζαχαρίας
 Διοικητική Σύμβουλος
 Γραμματεία: Γραφείο Διοικητικού

MERCURY THEATRE

1, 2, 3, 7 and 8, Argylls

ΨΥΧΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
ORL. ΔΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΘΑ ΔΙΔΑΣΘΟΥΝ
 ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ

Γαβριήλ.....	ΔΕΣΚΟ ΠΑΝΙΔΗ
Λουίζα (αδελφή του).....	ΙΕΣΝΙΣ ΜΕΡΡΕΣ
Κύριος Νικόλαος (πατέρας τους).....	ΜΕΛΑΝΗ ΚΑΡΑΓΙΩΝΝΗ
Τζιμμάτσι (αδελφός του Λουίζα).....	ΣΗΤΡΟΣ ΚΑΒΑΚΗΣ <small>(από Τίμωρ Β. Σουρτζής)</small>
Κατασία Σάρον.....	ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΙΝΤΙΝΟΣ
Μάρι.....	ΚΡΥΣΤΑ ΑΤΤΕΡΗ
Ναύτης.....	ΜΕΡΗΣ ΤΡΟΥΛΗΣ

ΣΕ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΡΕΙΣ

Η σκηνή: Ένα σπίτι της αγγλικής Ελλάδας λίγους μήνες
 μετά την εκκένωση της Κρήτης.
 Στο σπίτι του Κύριου Νικόλαου έρχονται οι διδασκάλους.
 Διευθυντής: Μ. Καραγιάννης

Printed by Hellenic Press (A.C. 202), 2, Southwick, Sussex, U.K., 1.

Ο γενικός διευθυντής του ελληνικού θεάτρου του Λονδίνου έχει αναλάβει τη διδασκαλία των ηθοποιών, αλλά κι ένα ρόλο στο Ψυχές στον πόλεμο. Η παράσταση δόθηκε υπέρ των παιδιών της Ελλάδας. Επίμοιοι πρόεδροι του θεάτρου είναι η Καίνα Παζινού και ο Αλέξης Μινωτής.

Στο διπλανό γραφείο από το δικό μου βρισκόταν εκείνο του Τζορτζ Όργουελ. Δεν κάναμε παρέα. Τον Βαριόμουν λίγο. Ήταν γενικά πολύ κλειστός άνθρωπος.

Πολλοί από τους διανοούμενους που δε στρατεύτηκαν εργάζονταν για τις εκπομπές που εξέπεμπε το BBC προς τον υπόλοιπο κόσμο. Γραμματέας μου, δε, ήταν η Κληρίδη, η οποία προσελήφθη μόλις ανέλαβα τη θέση. Την υπεραγαπούσα και απεδείχθη εξαιρετική φυσιογνωμία. Ήταν πανέξυπνη, δημιουργική, όμορφη και είχε πολλά προσόντα. Τα τελευταία χρόνια της ζωής της εργάστηκε στην Ελλάδα και βασανίστηκε από έναν κακοθέστατο καρκίνο. Βλεπόμεστε όλοι όσοι ζούσαμε τότε στο Λονδίνο· ο Νάνος Βαλαωρίτης, ο Ανδρέας Καμπάς, ποιητής επίσης, και όλοι οι διερχόμενοι μεταξύ των οποίων οι περισσότεροι είχαν ανάγκη από χρήματα και τους έδινα δουλειά στην εκπομπή.

Ανάμεσά τους ο Νίκος Καζαντζάκης, που με αγαπούσε πολύ, η Κατίνα Παξινοῦ και ο Αλέξης Μινωτής. Εν καιρώ πολέμου είχαν έρθει στην Αγγλία, όπως είχε πάει πριν η Παξινοῦ και στην Αμερική, όπου βυθίστηκε το καράβι αλλά σώθηκε. Και η Κοτοπούλη είχε πει την κακία που έχει μείνει στην Ιστορία: «Πώς να πνιγεί η Κατίνα αφού κρατιόταν από τα γένια της». Ασχέτως αν η Παξινοῦ δεν είχε γένια.

Η Παξινοῦ κι ο Μινωτής επίσης μ' αγάπησαν πολύ. Η Παξινοῦ με άλλο τρόπο. Ακόμα δε μου είναι απολύτως κατανοητό πώς μια γυναίκα αισθητά μεγαλύτερή μου κατάφερε να με εμπλέξει και να με κρατήσει γοητευμένο.

Στην Αγγλία βέβαια δεν τους είδα να παίζουν. Τους γνώριζα από τη φήμη τους. Με αγαπούσαν και οι δύο, άλλο αν γίνονταν κάποια άλλα πράγματα παρασκηνιακά.

Σε ό,τι αφορά τον Καζαντζάκη, ομολογώ πως δεν ήμουν μεγάλος θαυμαστής αλλά ούτε και γνώστης του έργου του. Μάλιστα, πέρασαν χρόνια για να ξαναδιαβάσω τον *Ζορμπά* και να εκτιμήσω τις αρετές του. Με τα θεατρικά του ωστόσο δεν απέκτησα ποτέ καλή σχέση. Θαύμαζα βέβαια το γεγονός πως ήταν ένας δουλευταράς, από εκείνους που δε συναντάς ποτέ στη ζωή σου. Μου έλεγε πως ξυπνούσε χαράματα και έγραφε μόνο το πρωί. Αλλά κοιμόταν με τη δύση του ήλιου. Ήταν ασκητικός και ο λιγότερο παραδόπιστος άνθρωπος που έχω γνωρίσει στη ζωή μου. Ώρες ώρες αποκτούσε χιούμορ. Μου είχε πει κάποτε το εξής ανέκδοτο για τον Σικελιανό: Η σύζυγός του, Εύα, είχε χτίσει και σπίτι στους Δελφούς. Ο Καζαντζάκης βρισκόταν στην Αράχοβα και ειδο-

ποίησε τον Σικελιανό πως κάποιος είχε πεθάνει στο χωριό, θυμίζοντάς του πως, κατά τα λεγόμενά του, μπορούσε να αναστήσει και νεκρούς. «Ευχαρίστω», είπε ο Σικελιανός και κλείστηκε όλη νύχτα σ' ένα δωμάτιο με το μακαρίτη. Το πρωί βγήκε κάθιδρος και είπε: «Τι πεισματάρης!»

Στην εκπομπή είχα τρία τέταρτα της ώρας στη διάθεσή μου και τα διέθετα σε ομιλίες, ρεσιτάλ πιάνου και θεατρικά έργα. Σ' αυτή κάναμε και την πρεμιέρα του *Λόρδου Βύρωνα* του Αλέκου Λιδωρίκη, που επίσης πέρασε από το Λονδίνο και έγινε πολύ φίλος μου. Εγώ έπαιξα τον ομώνυμο ρόλο.

Στο μεταξύ, η οικογένειά μου είχε επιστρέψει στην Κύπρο από τη Ροδεσία διασχίζοντας όλη την Αφρική με ποταμόπλοια και τζιπ.

Το BBC είχε συγκεντρώσει ένα σωρό καλούς, γνωστούς ηθοποιούς οι οποίοι έκαναν τη θητεία τους δουλεύοντας στο ραδιόφωνο. Είχαν φτιάξει κι ένα θίασο στον οποίο έσπευσα να προσληφθώ. Έπαιξα ρόλους και στα δύο πρώτα έργα που ανέβασαν.

Βέβαια τα πράγματα δεν ήταν πάντα ρόδινα. Όταν οι Γερμανοί άρχισαν να βομβαρδίζουν άγρια, εκκένωσαν το Λονδίνο στέλνοντάς μας σε ασφαλή περιοχή, σ' ένα παλιό κάστρο.

Την πρώτη νύχτα στάθηκε αδύνατον να κοιμηθώ στην κατασκήνωση που είχε στηθεί με παρούσες όλες τις φυλές του κόσμου. Η φασαρία ήταν απίστευτη. Έτσι πήρα ένα ποδήλατο και διανύοντας χιλιόμετρα επί χιλιομέτρων έφτασα εξαντλημένος στις τέσσερις το πρωί στο σπίτι του Αγγέλογλου, διευθυντή του ελληνικού προγράμματος, που ήταν φίλος μου. Τους ξύπνησα, πέταξαν ένα στρώμα κάτω, σεντόνια, κουβέρτες κτλ. και κοιμήθηκα ξέροντας πως εργαζόμουν αργά το απόγευμα της επομένης. Επέστρεψα πάλι με το ποδήλατο και ξεθεώθηκα.

Στο τέλος έψαξα στην πλησιέστερη πολίχνη, το Ίψαν, κι έπιασα δωμάτιο στο σπίτι μιας γυναίκας μόνης, που μου παραχώρησε το επάνω πάτωμα, και έτσι είχα την κρεβατοκάμαρά μου, ένα σαλόνι και το μπάνιο, το οποίο την ανάγκασα να αδειάσει και να καθαρίσει γιατί πριν φυλούσε κάρβουνα σ' αυτό.

Συνέχισα να πηγαινοέρχομαι στη δουλειά με το ποδήλατο, συνήθως μέσω ερημικών δρόμων. Μια μέρα πρόσεξα έναν κύριο που ανηφόριζε με τα πόδια και όλο δυσκολευόταν. Έπεσε όταν πια έφτασα κοντά του και στάθηκα να τον

βοηθήσω. Η συμπεριφορά μου ήταν ανθρώπου που νοιαζόταν τον ανασήκωσα, του έλεγα να μην ανησυχεί, είχε ματώσει κιάλας και με είχε κάνει χάλια. Μέσα μου, ωστόσο, βλαστημούσα για την ατυχία μου.

Ευτυχώς, ως από μηχανής θεός πέρασε ένας αστυνομικός, ο οποίος ειδοποίησε τη γυναίκα του κυρίου, έχοντας βρει τη διεύθυνσή του από ένα φάκελο στο πορτοφόλι του. Κι αυτή το πρώτο πράγμα που βρήκε να ρωτήσει ήταν όχι για την υγεία του αλλά αν είχαν διασωθεί τα χρήματα που κρατούσε επάνω του.

Το 1943 αποφοίτησα από τη Νομική. Είχα αποφασίσει να στείλω στον πατέρα μου το δίπλωμα να το... κορνιζάρει. Εννοείται βέβαια πως δεν άσκησα ποτέ το επάγγελμα.

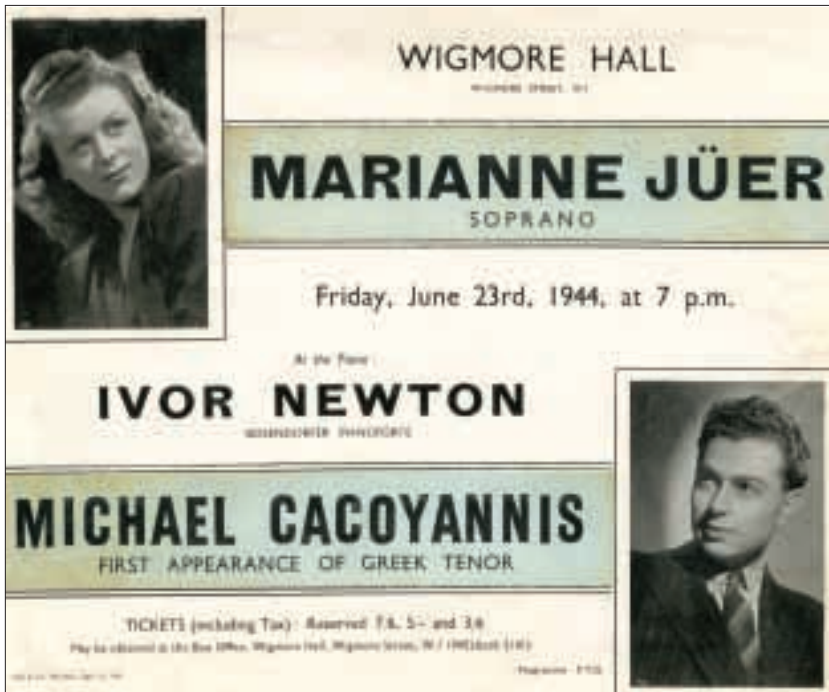
Την ίδια χρονιά έδωσα και το μοναδικό ρεσιτάλ τραγουδιού στη ζωή μου ως Έλληνα τενόρος. Είχα δασκάλα μια Εβραία πριμαντόνα. Λεγόταν Μπεάτα Γκρενέλι. Τρίχες! Ψευδώνυμο ήταν για να ταιριάζει με την όπερα. Είχε πειστεί πως θα εξελισσόμουν σε εξαιρετικό τενόρο.

Την είχα γνωρίσει όταν είχε συνοδεύσει μια μαθήτριά της Ελληνίδα που ήθελε να κάνει ακρόαση για το BBC. Μου είχε ζητήσει να σταθώ δίπλα στο πιάνο για να ακούσει την έκταση της φωνής μου. Με ανέβασε ως το ντο, που είναι το μάζιμουμ σε ρόλους τενόρου. Τα κατάφερα γιατί είχα σχετικά καλή φωνή, άλλο αυτό όμως κι άλλο να δώσω ρεσιτάλ συνοδεία στο πιάνο του διάσημου Άιβον Νιούτον, που για να με αποδεχτεί, έπρεπε να πάω κατ' αρχάς σπίτι του και να με ακούσει. Κι άλλο μυστήριο αυτό· με αποδέχτηκε.

Το ρεσιτάλ έγινε στο Γουίγκμορ Χολ. Η Αγγλία ήταν πια σχετικά ασφαλής αλλά πού και πού έπεφτε και καμιά βόμβα. Η αίθουσα είχε γεμίσει με φίλους μου Έλληνες κι εγώ φυσικά είχα τρακ. Φορούσα φράκο, μ' ενοχλούσε φοβερά το κολάρο, είχα αρχίσει να τρέμω, εντέλει όμως με έσπρωξαν και βγήκα.

Μοιρασθήκαμε το πρώτο μέρος με την κόρη της Γκρενέλι, τη Μάριαν Γιούερ, μια νόστιμη κοπέλα. Δεν ξέρω αν η μητέρα της με ήθελε για την κόρη της ή για τον εαυτό της, όμως με τη Μάριαν γίναμε πολύ φίλοι. Αργότερα καλοπαντρεύτηκε στην Ελβετία.

Τραγουδήσαμε αποσπάσματα από όπερες των Ντονιτσέτι, Βέρντι, Πουτσίνι, και εντελώς πονηρά πρόσθεσα και κάτι ελληνικά τραγούδια εκ των οποίων ένα ταγκό, το *Πάλι θλιβερά χτυπάν καμπάνες / κι άθελα τα μάτια μου δακρύζουν*. Και το *Είναι μεσάνυχτα κι όλη η φύσις ησυχάζει*.

Η διαφημιστική αφίσα με τις φωτογραφίες της Μάριαν Γιούερ και του Μιχάλη Κακογιάννη από το μοναδικό ρεσιτάλ που έδωσε ως τενόρος στη ζωή του.

Με χειροκρότησαν πολύ –άλλωστε η αίθουσα ήταν γεμάτη φίλους– όμως είναι κάποιες φορές που έχεις την αίσθηση πως σε χειροκροτούν για να φύγεις. Έτσι σκεφτόμουν, και στο διάλειμμα πια ήμουν απελπισμένος. Ήθελα να αποδράσω. «Να βγείτε να αναγγείλετε πως ο τενόρος δε θα εμφανιστεί», τους είπα. Και με κρατούσαν με τα χίλια ζόρια ο Νιούτον και η Γκρενέλι. Στο δεύτερο μέρος ερμηνεύσαμε αποσπάσματα από οπερέτες. Στο ανκόρ πετούσα. Τότε είπα και τα δύο ελληνικά τραγούδια. Εν κατακλείδι, αποφάσισα να μη συνεχίσω την καριέρα μου ως τραγουδιστής, αφού δεν πίστευα πως η φωνή μου ήταν ικανή να ανεβεί πάνω από τα «μπουουου» του κοινού.

Στο Λονδίνο έκανα παρέα με πολύ κόσμο. Ένα βράδυ γνώρισα και τον Λόρενς Ολίβιε. Τότε είχε έρθει στο σπίτι του σκηνογράφου Ρότζερ Φορς μεθυσμένος γιατί ναυαγούσε ο γάμος του με τη Βίβιαν Λι. Κάναμε λίγη παρέα και με τον ποιητή Ντίλαν Τόμας. Δε μου άρεσε πολύ. Και με τον Λόρενς Ντάρρελ. Η μεγά-

*Η Γιαννούλα,
νεότατη και
πανεόμορφη,
με στρατιωτική
στολή.*

λη μου αδελφή υπήρξε συνεργάτις του αργότερα. Αυτός είχε θέση στην αποικιακή κυβέρνηση στην Κύπρο. Έλεγε τερατώδη πράγματα. Κι έπινε πολύ. Δεν μπορώ τους ανθρώπους που πίνουν. Εγώ δεν ήπια ποτέ στη ζωή μου. Μία φορά μόνο, χρόνια αργότερα, στο Παρίσι. Όχι πως μέθυσσα, αλλά ζαλίστηκα.

Κάποιοι γνωστοί μου έκαναν πάρτι κι είχαν μαζευτεί ένα σωρό προσωπικότητες. Απέναντί μου καθόταν ο Ζαν Πιερ Κασέλ και δίπλα μου η Σοφία Λόρεν. Πίναμε κόκκινο κρασί και προφανώς ήπια λίγο παραπάνω. Έκανε και ζέστη. Κάτι με ρώτησε η Λόρεν και μέχρι να στρέψει το κεφάλι της προς το μέρος μου, περιμένοντας να της απαντήσω, είχα εξαφανιστεί. Βγήκα στο δρόμο, πήρα ταξί, έφτασα σπίτι, σωριάστηκα στο κρεβάτι όπως ήμουν με τα ρούχα και ξύπνησα την επομένη.

Η Αγγελική με τρία από τα παιδιά της, τον Γώγο, τη Γιαννούλα και τη Στέλλα.

Στο Λονδίνο πού και πού έπινα λίγη ελαφριά μπίρα. Δεν ήμουν ποτέ του ποτού. Αντιθέτως, κάπνιζα. Είχε έρθει καιρός που κάπνιζα και τέσσερα πακέτα την ημέρα, αλλά ελαφρά τσιγάρα.

Το 1944, έχοντας καταλήξει πως με ενδιέφερε η ηθοποιία, παρακολούθησα το Central School of Dramatic Art. Τελικές εξετάσεις έδωσα μ' ένα έργο σχετικό με το λόρδο Βύρωνα. Και ήμουν καλός. Τουλάχιστον έτσι νομίζω.

Μακάρι όμως να ήξερα ποιος ήμουν. Διερωτώμαι ακόμα. Ποιος είμαι άραγε; Έχω περάσει τόσες φάσεις, έχω ασχοληθεί με τόσα πράγματα, έχω κάνει τόσα όνειρα, μερικά από τα οποία πραγματοποιήθηκαν βέβαια, αλλά ακόμα και τώρα, αν ερωτηθώ για το χαρακτήρα μου, δε νομίζω πως μπορώ να τον δώσω ανάγλυφο. Το μόνο σίγουρο είναι πως θεωρώ τον εαυτό μου ανίκανο να κάνει κάποιο έγκλημα και φοβητσιάρη. Επειδή όμως ακριβώς είμαι φοβητσιάρης, κατά καιρούς έχω κάνει τα τολμηρότερα ως αντίδραση στην έφεσή μου. Ήδη θεωρώ κατόρθωμα το ταξίδι μου από το Πλίμουθ στη Μεσόγειο με ιστιοφόρο.

Έγινε μετά το γάμο της Γιαννούλας με τον Γουέικφιλντ, ο οποίος είχε αγο-

ράσει ένα ιστιοφόρο πολυτελείας σε τιμή ευκαιρίας, το οποίο διέθετε και μηχανή. Σ' αυτό καταδικάστηκε η αδελφή μου να ζήσει, ήταν όμως τόσο ερωτευμένη και τόσο πιστή σύζυγος, που το άντεξε.

Εν πάση περιπτώσει, εμείς ξεκινήσαμε από το Πλίμουθ για να κάνουμε κρουαζιέρα στη Μεσόγειο. Ήθελα να έρθω στην Ελλάδα και αυτός ήταν ένας από τους ελάχιστους τρόπους. Ωστόσο τους εγκατέλειψα στο Γιβραλτάρ. Εξαντλήσαμε σχεδόν το χρόνο της άδειάς μου ώσπου να φτάσουμε εκεί. Διότι αυτός ο τρελός Εγγλέζος με το πλήρωμα άλλων αξιωματικών εθελοντών εννοούσε να μη βάζει μπρος τη μηχανή στη νηνεμία και περίμενε να φυσήξει άνεμος, διότι σώνει και καλά ήθελε να πηγαίνει με πανιά. Καταλήξαμε να μείνουμε στη μέση του Βισκαϊκού Κόλπου μία εβδομάδα. Και έκανα και μπάνια στη θάλασσα, που, απ' ό,τι θυμάμαι, ήταν φοβερά ζεστή.

Όταν φτάσαμε επιτέλους στην Ισπανία, έπρεπε να σταματήσουμε για να επιδιορθωθούν τα πανιά και να πάρουμε νερό και τρόφιμα, στο Βίγκο, που είναι στη μεριά του Ατλαντικού. Αίφνης άκουσα μουσικές, φιέστες, πράγματα, ζωντάνεψα λίγο, μείναμε εκεί δυο τρεις μέρες και μας κάλεσε ο πρέσβης της Πορτογαλίας, που τότε ήταν υπό το καθεστώς του Σαλαζάρ, να πάμε ως επίσημοι προσκεκλημένοι στη Λισαβόνα, αφού ήμαστε το πρώτο κότερο που είχε αποπλεύσει από την Αγγλία και αυτό θεωρήθηκε σημαντικό.

Μας καλούσαν όλοι. Παντού. Ήταν τότε τα τέλη του 1944. Εν πάση περιπτώσει, στο Γιβραλτάρ τους αποχαιρέτησα, διέσχισα με λεωφορεία την Ισπανία του Φράνκο, και στη Σεβίλλη, που ήταν η πρώτη στάση, προσπάθησα να επικοινωνήσω με το αγγλικό προξενείο να μου αλλάξουν μερικά χρήματα. Ο πρόξενος όμως με εκμεταλλεύτηκε σε απίστευτο βαθμό. Μου τα άλλαξε στη μισή τιμή λέγοντάς μου ότι δε θα έβρισκα αλλού καλύτερα.

Έμεινα εντυπωσιασμένος με τους ήχους της νύχτας, τα τραγούδια, τα φλαμένκο. Ακόμα και οι άμαξες στο δρόμο και οι πρωινές κουβέντες ήταν όλα μουσική. Στάθμευσα στη Σεβίλλη δύο νύχτες. Συνέχισα μετά για το Παρίσι, όπου πέρασα τις τελευταίες ημέρες της άδειάς μου. Είναι μαγεία να διασχίζεις την Ανδαλουσία νύχτα με πανσέληνο κι ακούγοντας φλαμένκο!

Ο Μιχάλης Κακογιάννης είναι ο πρώτος, ανάμεσα στους μετρημένους στα δάκτυλα του ενός χεριού συναδέλφους του σκηνοθέτες, που μπόρεσε να βγάλει την Ελλάδα έξω από τα σύνορά της. Και το έκανε αυτό μεταφέροντας στον κινηματογράφο τον Ευριπίδη και τον Καζαντζάκη, κάνοντάς τους αγαθό του διεθνούς κοινού, προβάλλοντας την ιδέα του ελληνισμού, όταν στην κοιτίδα του επί της ουσίας δεν υπήρχε καν σοβαρή κινηματογραφία.

Στη βιογραφία του διηγείται ακριβώς αυτό τον άθλο αλλά και την περιπέτειά του στον κόσμο του σινεμά και του θεάτρου. Αφηγείται ακόμα τα συμβάντα του πολυκύμαντου βίου του, τις συναντήσεις του με τους ισχυρούς της τέχνης, της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής: τους Κένεντι, την Κάλλας, τον Ωνάση, τους σταρ του διεθνούς κινηματογράφου αλλά και τους λατρεμένους του ταλαντούχους ηθοποιούς.

Ο γεννημένος Κύπριος και πολιτογραφημένος Έλληνας του κόσμου μός μετοφέρει στις μεγάλες μητροπόλεις όπου ανέβασε όπερα, τραγωδία, Σαιξπηρ, αλλά και σύγχρονους δραματουργούς. Μας επιτρέπει την είσοδο στα λαμπρά σαλόνια και στα πολυτελή ξενοδοχεία όπου έζησε και τελικά άφησε πίσω του επιλέγοντας ένα σπίτι με θέα στην Ακρόπολη.

Ένας σπουδαίος σκηνοθέτης, που έχτισε μόνος την καριέρα του, ανεξάρτητος τόσο ώστε να αρνηθεί το Χόλιγουντ, κατάφερε να καθιερώσει την Ελλάδα στον διεθνή απαιτητικό καλλιτεχνικό στίβο με μοναδικά εφόδια το πείσμα και το ταλέντο του. Ακολουθώντας τις διαδρομές του, γευτείτε τη λάμψη του μύθου του.

Χαρηγγοί επικοινωνίας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 18 550
www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΠΩ. ΣΤ. 07854